



TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ ALINTI SÖZCÜKLERDE GÖRÜLEN SES OLAYLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

*Veysel İbrahim KARACA**

ÖZET

Bir toplumun diğer toplumlarla herhangi bir ilişki kurmadan yaşaması mümkün değildir. Dünyadan izole olmuş ilkel toplumlar dışındaki her toplum birbiriyle etkileşimde bulunmak zorundadır. Siyasi, ticari, kültürel ve sosyal ilişkilerle birbirini tanıyan toplumların dillerinin de belli bir ölçüde birbirini etkilemesi kaçınılmazdır.

Üst kültürden alt kültüre, üretenden tüketene doğru bir yol izleyen bu etkileşim alıntı sözcükler yoluyla sözcük alış verişine olanak sağlamaktadır. İletişim ve çağdaşlığın bir getirisi olan bu alıntı sözcükler her dilde az ya da çok bulunmaktadır.

Türkçe tarihi süreç içerisinde birçok dil ile çeşitli etkileşimlere girmiş bir dildir. Sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel olarak birbiriyle etkileşim hâlinde olan milletlerin dillerinde olduğu gibi Türkçede de ilk yazılı metinlerinden bu yana farklı oranlarda alıntı sözcükler bulunmaktadır.

Türkiye Türkçesindeki alıntı sözcüklerde görülen ses olaylarının incelediği bu çalışma, Türk Dil Kurumu tarafından 2005 yılında yayınlanan Türkçe Sözlük'ün 10. baskısı baz alınarak yapılmış eş zamanlı bir çalışmadır. Çalışmamızın kapsamını oluşturan doğu dillerine ait alıntılar; Arapça, Çince, Ermenice, Farsça, Gürcüce, Hintçe, İbranice, Japonca, Korece, Malezyaca, Moğolca, Rusça, Soğdça ve Tibetçe kökenli olan toplam 8.991 sözcüktür. Söz konusu alıntı sözcüklerin kaynak dilleri Türkçe Sözlük'te verilen dil kısaltmaları esas alınarak belirlenmiştir. Coğrafi olarak doğu dilleri ile sınırlı olan çalışmamız, tüm alıntı sözcüklerin %58.63'ü üzerinde yapılan bir incelemedir.

Anahtar Kelimeler: Alıntı Sözcükler, Türkiye Türkçesi, Ses Olayları

AN ANALYSIS ON PHONETIC OCCURRENCES WHICH OF LOANED WORDS IN TURKEY TURKISH

ABSTRACT

A society can not live without making contact with other communities. Every community must interact with each other except the non-primitive societies which have been isolated from the world. It

* Arş. Gör. Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, El-mek: vkaraca@gmail.com

is inevitable for languages of communities that have cultural, commercial and social connection not to effect one another.

This interaction, taken place from upper culture to sub-culture, producer to consumer, provides the exchange of words through the loaned words. These loaned words as outcomes of communication and modernity, exist more or less in every languages.

Turkish is a language have an interaction with various languages through its history. As in every language, socially, economically, diplomatically and culturally had an interaction, in Turkish also, there are loaned words from the first written texts to today.

In this study, we undertake phonetic occurrences of loaned words in Turkish. This study is an synchronic work, based on 10th edition of Türkçe Sözlük (Turkish Dictionary) published by Türk Dil Kurumu (The Institution of Turkish Language). The total loaned words which are belonged to east languages (Arabic, Chinese, Ermenian, Iranian, Georgian, Indian, Hebrew, Japanese, Malaysian, Mongolian, Russian, Sudgish, Tibetan) and compose the scope of the study, is 8.991. The determination of source of the loaned words are done based on the information in Türkçe Sözlük. Our study, limited geographically on eastern languages, is an analyze on %58.63 of total loaned words.

Key Words: Turkish education, listening skills, curriculum.

Giriş

Tarihin başlangıcıyla birlikte insanlığın en büyük ihtiyacı iletişim olagelmıştır. Doğası itibariyle bütün insanlar birbirleriyle etkileşime girmiş; birbirleriyle kurdukları bu bağlar neticesinde toplumları oluşturmuşlardır. Günay Karaağaç'ın ifadesiyle, toplum hayatı, değişik yer ve zamanlara ait insanların birbirlerine kendi bilgilerini ve ürünlerini sunmalarından ibaret bir döngüdür (Karaağaç, 2009: 137). İletişimin en temel unsuru olan dil ise tüm bu süreci oluşturan ve sistemli hâle büründüren canlı bir varlıktır.

İnsanların ve toplumların birbirleriyle olan bu etkileşimi en çok vasıta görevi üstlenen dili etkilemiştir. Çünkü dil dış dünyanın içselleştirilip düşünsel bir kimliğe büründürmenin yegâne aracıdır. Kavramlara ve nesnelere ad olan sözcükler, anlam ya da şekil değiştirerek dilden dile, kültürden kültüre geçiş yaparlar. Bir dile başka bir dilden geçen bu tür sözcüklere alıntı sözcükler denilmektedir.

Alıntı sözcükler alınma şekillerine göre ikiye ayrılırlar. Bunlardan birincisi; temelinde öğrenme ve bilgilenme yatan *bilgi alıntıları*'dır (Karaağaç, 2009: 137). Bu tür alıntılar toplumsal etkileşim sonucunda öğrenilen yeni kavramlarla birlikte kaynak dilden alıcı dile geçen alıntılardır. Yabancı olduğu yeni bir nesne, durum ya da kavram alıcı dilde, kaynak dildeki şekliyle ya da alıcı dilin ses ve şekil özelliklerine göre değişerek yer bulur.

İkinci tür alıntı sözcüklere ise *özenti alıntılar* denilmektedir (Karaağaç, 2009:137). Bu tür alıntılar herhangi bir ihtiyaç ya da öğrenme-bilgilenme temeline dayanmayan, moda ya da özenti yönü ile dil dışı konular yoluyla alıcı dile geçen sözcüklerdir. Bilgi alıntılarında farklı olarak bu tür sözcükler, genellikle ses ve şekil değişikliğine uğramadan kaynak dildeki şekilleriyle kullanılırlar. Bilgi alıntılarında göre kalıcılık özellikleri daha düşük olan bu tür alıntılarının çokluğu alıcı dil açısından tehlike arz etmektedir.

Turkish Studies

Alıntı sözcükler her dilde az ya da çok bulunmaktadır. Bu sözcüklerin azlığı ya da çokluğu söz konusu dillerin diğer dillerle olan ilişkilerine bağlıdır. Öyle ki, başka toplumlarla herhangi bir iletişim kurmayıp aynı zamanda bünyesinde başka dillere ait öğeler barındıran bir dilden bahsetmek mümkün değildir. Bu etkileşim kimi zaman alıcı dili bütünüyle yabancılaştırabilecek kadar artabilmekte ve kaynak dil açısından son derece tehlikeli olabilmektedir (Aksan, 2004: 29).

Tarihî sürece bakıldığında Türk milleti çok geniş bir coğrafyaya yayılmış, siyasi ve kültürel olarak birçok toplum ve kültürle temas halinde olmuştur. Bu nedenle Türk dilinde Köktürk döneminden bu yana farklı oranlarda yabancı öğelere rastlamak mümkündür. Türkçede rastlanan bu alıntılar, Türk milletinin tarihi içerisinde geniş coğrafyalarda ve uzun devirler boyunca yöneticilik yaptıkları ve Türkçenin üst katman dili olarak kabul edilmesinden dolayı daha çok bilgi alıntılarını şeklinde olmuştur. Türk dilinde var olan özentî alıntılarının büyük bir kısmı yalnızca din kaynağına dayanmaktadır. Budizm, Manihaizm ve İslâmiyet birçok özentî alıntısının Türkçeye girmesine yol açmıştır (Karaağaç, 2009: 138).

Türkçeye yabancı öğelerin giriş sebeplerini genel olarak şu şekilde sıralamak mümkündür: Sosyal hayattaki köklü değişiklikler; din ve medeniyet dairesi değişiklikleri, tercüme faaliyetleri, alfabe değişiklikleri, geri kalmışlık, dil bilinci eksikliği, yabancı dille eğitim, çok coğrafya değiştirmek (Buran, 2008: 165).

Yukarıda sıraladığımız tüm bu sebeplerden ötürü Türkçeye tarih boyunca birçok alıntı sözcük girmiştir. Türk adının ilk kez geçtiği ve Türkçenin yazılı ilk metni olan Orhun yazıtlarının dili olan Köktürkçe, alıntı sözcükler bakımından Türk dilinin en saf hâli sayılabilir. Yazıtlardaki alıntı sözcük oranı % 1 dolayındadır (Aksan, 1977: 345). Uygurlar dönemine gelindiğinde ise bu oran % 2 ile % 12 arasındadır (Aksan, 1977: 345). Alıntı sözcüklerdeki bu değişim şüphesiz atlı-göçebe kültürün yerleşik hayata geçmesi ve Manihaizm ve Budizm inançlarının benimsenmesinin etkisidir.

Yusuf Has Hacip tarafından 1069 yılında yazılan *Kutadgu Bilig* adlı esere bakıldığında alıntı sözcüklerin oranı % 1.9 dolayındadır (Aksan, 1977: 345). Bu eserden 2 yüzyıl sonra Yükneklî Edip Ahmed bin Mahmud tarafından yazılan *Atebetü'l-Hakayık*'ta yabancı öğelerin oranı büyük bir yükselişle % 20'ye hatta bazı yerlerde % 26'ya kadar çıkmaktadır (Aksan, 1977: 345).

XIII. ve XIV. yüzyıla gelindiğinde Eski Anadolu Türkçesine ait yazınsal metinlere rastlanılmaktadır. Bu eserlerde alıntı sözcüklerin oranı düşünüldüğü kadar yüksek değildir. Eserlere bakıldığında; Sultan Vele'd'in *İbtidaname*'sinde % 13, *Yunus Emre Divanı*'nda % 13, Aşık Paşa'nın *Garibname*'sinde % 20 dolayındadır. Alıntı sözcüklerin yalnız dinsel konuların anlatıldığı bölümlerde arttığı gözlenen *Dede Korkut Kitabı*'na bakıldığında alıntı sözcüklerin oranının ortalama % 5.9 civarında olduğu görülmektedir (Aksan, 1977: 345).

Alıntı sözcüklerin oranı Divan edebiyatı ve Tanzimat'la birlikte zirve noktasına ulaşmıştır. Divan edebiyatının önemli temsilcilerinde alıntı sözcük oranı ortalama olarak; Baki'de % 65, Nef'i'de % 60, Nabi'de % 54'tür (Aksan, 1977: 346). Yine Tanzimat dönemi yazarlarında alıntı sözcük oranları; Namık Kemal'de % 62, Şemseddin Sami'de % 64, Ahmed Mithat'da % 57, Ziya Gökalp'te % 57'dir (Aksan, 1977: 346). Divan edebiyatı ürünlerinde çok fazlaca görülen Arapça ve Farsça etkisi Tanzimat döneminde nispeten azalmış fakat bu dillerin yerini batı kökenli sözcükler almıştır (Buran, 2008: 165).

Görüldüğü üzere alıntı sözcükler Türkçenin yazılı ilk metinlerinden bu yana değişik oranlarda göze çarpmaktadır. Köktürk döneminden Tanzimat dönemine kadar devamlı bir yükseliş gösteren bu oranlar Dil Devrimi'ne kadar varlığını korumuştur. Dil Devrimi'nden itibaren ise yine

varlığını sürdürmüş fakat nispeten bir azalma gözlenmiştir. Bu dönemde daha çok türetme faaliyetleriyle söz konusu yabancılaşmanın önü alınmaya çalışılmıştır.

Söz konusu yabancı öğeler daha önceden belirttiğimiz gibi diğer toplumlarla ilişki hâlinde bulunan bütün modern dillerde şu ya da bu oranda bulunmaktadır. Bu sözcükler diller açısından bazı hallerde, bazen yok olmalarına dahi yol açabilecek, tehlikeler arz etmektedir. Diller için yabancı öğelerin ne zaman ve niçin tehlike yaratabileceği daha çok aşağıdaki durumlar söz konusu olduğunda gerçekleşmektedir¹:

Alıntı sözcüklerin oranı alıcı dilin kendi unsurlarından fazla duruma gelmiş ya da yaklaşmış ise alıcı dil büyük bir tehlike altındadır. Alıntı sözcükler mutlaka belli bir oranın altında kalmalıdır. Aksi halde alıcı dil karma dil konumuna gelecek ve hatta zamanla yok olacaktır.

Bir dilin özgünlüğü söz varlığıyla ilgili olduğu kadar dilbilgisi unsurlarının özgünlüğüyle de alakalıdır. Diller için alıntı sözcüklerin sayısının çokluğundan daha fazla dikkat edilmesi gereken alınan gramer unsurlarıdır. Bilindiği gibi sözcükler zamanla unutulup yerine başka sözcükler kullanılabilir. Fakat gramer unsurları alıcı dillere yerleşip kalıcı olabilmektedirler. Sözcüklerin çekiminde ya da tamlama oluştururken kendi dil özellikleri yerine yabancı unsurları kullanan diller başkalaşma ve özgünlüklerini kaybetme tehlikesi altındadırlar. Türkçede de özellikle Arapça ve Farsçanın etkisiyle benzer terkipler, çekimler ve ek yapıları oluşturulmuş ve bunların bazıları halen kullanımdadır. Sayıca sınırlı olan bu unsurlar çoğalırsa Türk dili açısından tehlike doğacaktır.

Gramer tercümeleleri, bir diğer adıyla kavram tercümeleleri, dillerin en uç ve en görünmez alıntılarıdır. Başka bir dilin mantığı ile bazen alıntı sözcüklerle bazen de yerli sözcüklerle kurulan ifadeler fark edilebilirlik açısından oldukça gizlidir. Görünüşe göre alıcı dilden olan sözcükler yabancı bir dilin kuralları ya da mantığıyla bir araya gelerek cümleler ya da kavramlar oluşturabilirler. Bu kavramlar ne kadar yerli görünse de yabancıdır ve alıcı dilin mantığına ters düşmektedir. Bu tür alıntıların çokluğu ya da sık kullanımı alıcı diller açısından dikkat edilmesi gereken önemli bir sorundur. Bu tür alıntılara örnek olarak; *çay almak*, *duş almak*, *durak yapmak* gibi birleşik fiiller gösterilebilir.

Yabancı dillerden alınan öğeler bazen yalnızca belirli bir alana ait olup yalnızca o alanla alakalı kişilerin kullanımıyla sınırlı kalabilirler. Bu tür alıntılar daha çok bilgi alıntıları şeklinde gerçekleşen terimler ya da özel ifadelerdir. Bu tür alıntılar yalnızca belli bir çevrede sınırlandırıldığı için çok fazla sorun teşkil etmezler. Buna karşın kullanımı yaygınlaşan ve alıcı dildeki benzer ya da aynı anlama gelen sözcükleri unutturacak şekilde sıklaşan alıntı sözcükler alıcı dillerin geleceği açısından tehlike arz etmektedir.

Temel söz varlığı bir dildeki insanla alakalı olan ve insanın maddi ve manevi dil dünyasını oluşturan kavramlar bütünü olarak tanımlanabilir. Bu kavramın içine sayılar, akrabalık adları, renk adları, temel eylemler ve manevi kültürün içerisinde olan gelenek ve görenekle ilgili sözcükler girmektedir. Çekirdek sözler de denilen ve herhangi bir dilin ana dil olup olmadığının göstergesi olan temel söz varlığına ait sözcüklerin yabancılaşması; söz konusu dilin yabancılaşması anlamına gelmektedir. Bu nedenle bu tür sözcüklerin yabancılaşması diller için büyük tehlike arz eder.

Dünyada dil aileleri sınıflandırılırken yapı ve köken bakımından birbirlerinden ayrılır ve gruplara bölünürler. Bu gruplar benzerlik temeline dayalı olarak oluşturulmuşlardır. Aynı kökenden

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Buran, Ahmet. (2008). "Yabancı Diller Karşısında Türkçe" **Makaleler**. (Ed. M. Dursun Erdem) (Yay. Haz. Ercan Alkaya, Süleyman Kaan Yalçın, Murat Şengül) Ankara: Turkish Studies Publication, Series V. s.165-169.

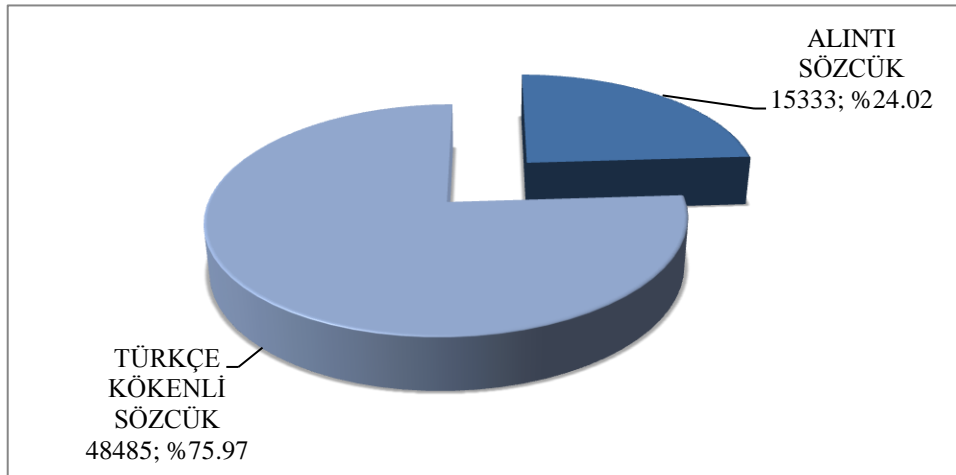
gelen ya da yapı ve dil ailesi bakımından birbirinden farklı olmayan dillerin birbirleriyle kelime alış verişi dil mantığına ters düşmediği için fazla yadırganmazlar ve tehlike oluşturmazlar. Hatta bazen alınan sözcüklerin yabancılığı dahi fark edilemez durumdadır. Yapı ve köken bakımından apayrı özellik taşıyan dillerden yapılan alıntılar hemen fark edilir ve çoğu zaman alıcı dilin ses ve şekil özelliklerine uymazlar. Yapılan bu tür alıntılar alıcı dillerin mantığına ve özelliklerine uymadıkları için yadırganır ve dillerin ayırıcı özelliklerini gün geçtikçe yok ederler. Bu tür alıntılar bu yüzden tehlikelidir.

Çalışmamızın asıl konusu olan Türkiye Türkçesindeki alıntı sözcükler ve bu sözcüklerdeki ses olaylarına değinecek olursak şunlar söylenilebilir:

1. Türkiye Türkçesinde Alıntı Sözcükler

Çağdaş Türkiye Türkçesinde de Türkçenin her döneminde olduğu gibi belli oranda alıntı sözcüklere rastlanmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde Türkçenin hangi dillerden sözcük aldığı ve bu sözcüklerin sayısı değerlendirilmeye çalışılacaktır. Söz konusu sözcükler TDK tarafından 2005 yılında hazırlanan Türkçe Sözlük'ün 10. baskısı arayıcılığıyla belirlenmiş ve Türkçe Sözlük'te verilen dil kısaltmaları temel alınmıştır.

Türkiye Türkçesinde bulunan alıntı sözcüklerin toplamı 15.333 adettir. Bu sayı Türkçe sözlüğün toplam söz varlığı olan 63.818 sayısına oranlandığında, alıntı sözcüklerin yüzdeleri oranı yaklaşık % 24'e tekabül etmektedir. Bu oran grafik üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

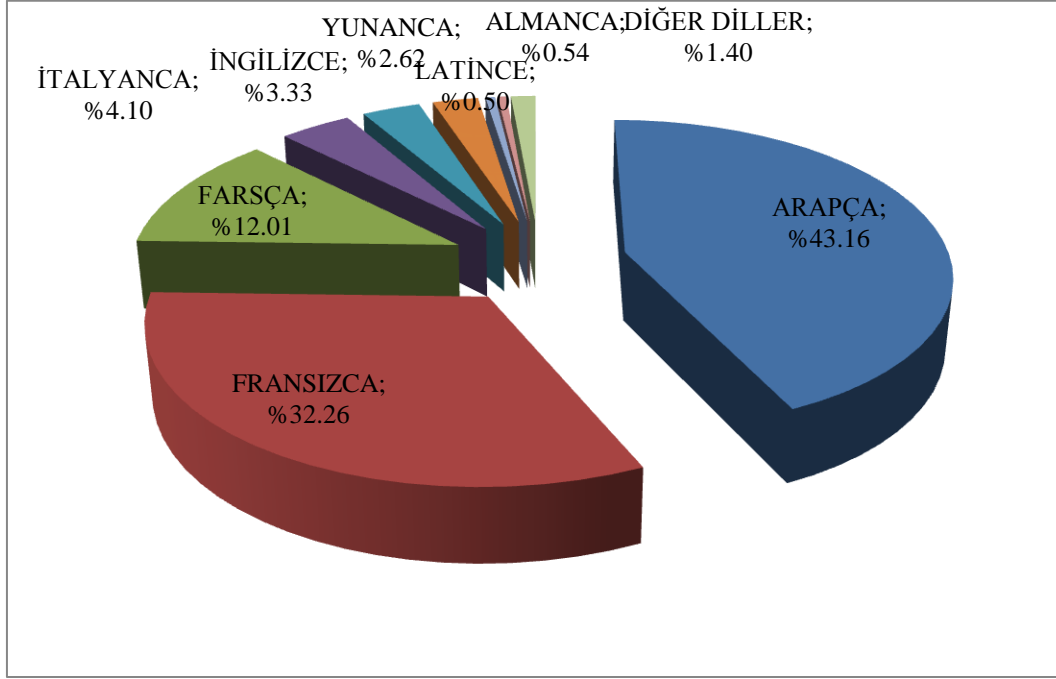


Grafik 1: Türkçe Sözlük'te Alıntı Sözcük - Türkçe Sözcük Oranı

Alıntı sözcükler içerisinde kaynak dillerin sayısal durumuna bakıldığında daha önce de belirttiğimiz gibi en büyük oranı Arapça teşkil eder. Toplam 15.333 sözcüğün 6619 adeti Arapça kökenlidir. Daha sonra sırasıyla Fransızca (4947), Farsça (1843), İtalyanca (630), İngilizce (512), Yunanca (403), Almanca (84), Latince (78), Rusça (41), İspanyolca (34), Ermenice (23), Slavca (19), Macarca (14), Rumca (13), Moğolca (12), Bulgarca (9), Japonca (8), İbranice (7), Çince (5), Malezyaca (4), Portekizce (4), Norveççe (2), Hintçe (2), Tibetçe (2), Sanskritçe (2), Brezilya Yerel Dilleri (2), Fince (2), Gürcüce (1), Korece (1), Soğdça (1), Afrika Yerel Dilleri (1), Amerika Yerel Dilleri (1), Arnavutça (1), Eskimo Dili (1), Kızıl Derili Dilleri (1), Keltçe (1), Lehçe (1), Malayaca (1), Maldivce (1) alıntı sözcük bulunmaktadır.

Alıntı sözcüklerin dillere göre dağılımını göstereceğimiz grafikte, grafiğin okunabilirliği açısından, alıntı sözcük sayısı 50'den fazla olan dilleri kendi adları altında, 50'den az olanları ise

“Diğer Diller” başlığı altında gruplandıracağız. Ayrıca söz konusu dillerin kapsadığı yüzdelik dilimler de grafikte gösterilecektir.



Grafik 2: Kökenlerine Göre Alıntı Sözcükler

Çalışmamızın kapsamını oluşturan doğu dillerine ait alıntılar; Arapça, Çince, Ermenice, Farsça, Gürcüce, Hintçe, İbranice, Japonca, Korece, Malezyaca, Moğolca, Rusça, Soğdça ve Tibetçe kökenli olan toplam 8.991 sözcüktür. Coğrafi olarak doğu dilleri ile sınırlı olan çalışmamız, tüm alıntı sözcüklerin %58.63'ü üzerinde yapılan bir incelemedir. Bu sözcüklerden 8.569 tanesi en az bir ses olayına maruz kalarak Türkçeye geçerken, 422 tanesi herhangi bir ses değişikliğine uğramadan kaynak dildeki durumuyla Türkçeye girmiştir.

2. ALINTI SÖZCÜKLERDE GÖRÜLEN SES OLAYLARI

Bu bölümde ayrı başlıklar altında alıntı kelimelerin uğradığı ünlü ve ünsüz olayları ile herhangi bir ses değişikliği yaşamadan Türkçeye geçen alıntı sözcükler incelenmeye çalışılacaktır.

2. 1. ÜNLÜ OLAYLARI

2. 1. 1. ARTDAMAKSILLAŞMA

Belirli ünsüzlerin artdamaksılaştırma etkilerine bağlı olarak veya kelime içinden gelen başka nedenlerle ön damaksıl ünlülerin art damaksıl sıraya geçmesi olayıdır (Korkmaz, 2007: 137). Artdamaksılaştırma artlık-önlük uyumu bulunmayan kelimelerde gerçekleşen bir ses olayıdır (Coşkun, 2008: 54). Türkçeye geçen yabancı sözcükler Türkçeleştirilirken sözcüklerde bulunan art ünlüler ön ünlüleri kendilerine benzetirler. Bu sayede Türkçe sözcüklerde bulunması gereken artlık-önlük uyumu sağlanmış olur.

Türk dilinde yaygın bir şekilde görülen bu ses olayının yukarıda belirtilen sebepleri dışındaki bir başka sebebi de birincil uzun ünlülerin kısalırken bıraktıkları artdamaksılaştırıcı etkidir (Yalçın, 2010: 2404). İçerisinde art damak ünlüsü ya da artdamaksılaştırıcı etkisi olan ünsüz bulundurmeyen sözcüklerde rastlanan bu ses olayı ancak uzun ünlülerin bıraktığı bir seslik iz olarak değerlendirilebilir. Birincil uzun ünlülerden kaynaklandığı düşünülen artdamaksılaştırma/yarı

artdamaksillaşma olayına, Türkçenin tarihî dönemlerinde, çağdaş lehçelerinde ve bu lehçelerin bazı ağızlarında dağınık bir şekilde rastlamak mümkündür (Yalçın, 2010: 2414). Fakat bu olayın Türkiye Türkçesi yazı dilinde örneği görülmemekle birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında birçok örneği bulunmaktadır. Örneğin, AT. keklik > kâklik (keklik); AT. buçek > bocik (böcek) (Yalçın, 2010: 2350).

Artdamaksillaşma ses olayı, incelenen alıntı sözcükler içerisinde 480 örnekte karşımıza çıkmaktadır. Bu sayı %5.33'lük bir orana tekabül eder. Bu sözcükler şu şekilde örneklendirilebilir:

e > a:

Söz başı: Far. *emrūd*> TT. *armut*; Far. *erş*> TT. *arış*; **Söz içi:** Ar. *adem*> TT. *adam*; Moğ. *kerey*> TT. *giray*; Ar. *hirmen*> TT. *harman*; **Söz sonu:** Far. *cmve*> TT. *civa*; Ar. *hâlfe*> TT. *halfa*; Far. *terhâne*> TT. *tarhana*.

i > ı:

Söz başı: Ar. *iskāf*> TT. *ıskat*; Ar. *izrār*> TT. *ızrar*; Ar. *iṭṭilā'*> TT. *ıttıla*; **Söz içi:** Far. *rmḥtīm*> TT. *rıhtım*; Ar. *mutaşarrıf*> TT. *mutasarrıf*; Ar. *gāşib*> TT. *gasıp*; **Söz Sonu:** Far. *kaşım*> TT. *kayı*; Ar. *'araqm*> TT. *rakı*; Ar. *sa'term*> TT. *soytarı*.

ü > u:

Söz İçi:

Ar. *ne'üzubillah*> TT. *neuzubillah*

2. 1. 2. ÖNDAMAKSILLAŞMA

Öndamaksillaşma, bazı ünsüzlerin etkisiyle kelimedeki hecelerde kalın sırada bulunan ünlülerin ince sıraya geçmesi (Korkmaz, 2007: 228) olayı olarak tanımlanmaktadır. Bu ses olayı genellikle benzeşme sonucunda ve öndamaksillaştırıcı etkiye sahip olan; /y/, /ç/, /ş/, /t/ vb. ünsüzlerin etkisiyle meydana gelmektedir. Türk dilinde yaygın bir şekilde görülen bu ses olayının, ilk veya ikinci hecede bulunan öndamaksıl ünlülerin benzeştirici özelliklerinin ve öndamaksillaştırıcı etkiye sahip ünsüzlerin etkisi dışında birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerden biri birincil uzun ünlülerin kısalmışken bıraktıkları öndamaksillaştırıcı etkidir. Bilindiği gibi Ana Türkçede varlığı tasarlanan birincil uzun ünlüler bugün Türkiye Türkçesinde kısalmıştır ve bu kısalma da bazı seslik izler bırakarak gerçekleşmiştir. Öndamaksillaşma da bu seslik izlerden biridir.

Öndamaksillaşma olayının nedenleri ile ilgili öne sürülen görüşlerden biri de en az çaba yasasıdır. G. X. Kudaşev, fizik yasalarına göre ses değişmelerini ele aldığı çalışmasında, Tatar Türkçesindeki bütün ses olaylarının en önemli sebebinin “en az çaba yasası” olduğunu söyleyerek, öndamaksillaşma olayının sebebinin de bu yasaya dayandığını belirtmektedir. Kudaşev'e göre yapılan fonetik deneyleri sonucunda, ön damaksıl ünlüler, art damaksıl ünlülere göre söz sonunda üç-beş kat, söz içinde de iki kat daha az çabayla söylenmektedir (Alkaya, 2008a: 111). Kudaşev'in Tatar Türkçesi için yaptığı bu tespit Türkiye Türkçesi için de geçerlidir.

/a/ > /e/, /ı/ > /i/, /u/ > /ü/ ve /o/ > /ö/ biçiminde gerçekleşen öndamaksillaşma olayı alıntı sözcüklerde 1086 adet görülmektedir ve incelemeye alınan alıntı sözcükler içerisinde yüzde %12.07 gibi bir orana tekabül eder.

Alıntı sözcüklerde görülen öndamaksillaşma olayı şu şekilde örneklendirilebilir:

a > e:

Söz Başı: Ar. *aḳalliyyet*> TT. *ekalliyyet*; Ar. *ammā*> TT. *emme*; **Söz İçi:** Soğd. *kanth*> TT. *kent*; Far. *tenbākū*> TT. *tömbeki*; Ar. *şadr*> TT. *sedir*; **Söz Sonu:** Ar. *tancara*> TT. *tencere*; Far. *pmş+taḥte*> TT. *peštahta*; Ar. *ḳal'a*> TT. *kale*

ı > i:

Söz İçi: Ar. *sū'+istı'māl*> TT. *suistimal*

o > ö:

Söz İçi: Far. *kohne*> TT. *köhne*; Far. *merzengoş*> TT. *mercanköşk*; Far. *kofter*> TT. *köfter*

u > ü:

Söz Başı: Ar. *ucret*> TT. *ücret*; Ar. *unsiyyet*> TT. *ünsiyet*; Far. *ummd*> TT. *ümit*; **Söz İçi:** Ar. *turāb* > TT. *türap*; Ar. *subḥānallah*> TT. *süphanallah*; Far. *āşufte*> TT. *aşüfte*; **Söz Sonu:** Ar. *āmentü*> TT. *amentü*; Far. *şeş+dū*> TT. *şeşüdü*; Far. *se-bā-du*> TT. *sebayüdü*

2. 1. 3. ÜNLÜ DARALMASI

Yanlarında geniş ünlüleri daraltma etkisi yapan bazı ünsüzlerin etkisi altında geniş ünlülerin /a/ > /ı/, /o/ > /u/, /e/ > /i/, /ö/ > /ü/ biçimindeki daralma olayıdır (Korkmaz, 2007: 226).

Ünlülerin daralmasını sağlayan /y/ ünsüzüdür. Çünkü /y/ ünsüzünün oluşum yeri, frekans yönüyle /i/ ünlüsünün oluşum yerine çok yakındır. Bu özelliğinden /y/ ünsüzüne yarı ünlü de denir. Ünlü daralmasında, kelimedeki dar bir ünlü veya daraltıcı etkiye sahip bir ünsüz, kelimedeki geniş ünlüyü kendine benzetir (Coşkun, 2008: 48).

Alıntı sözcüklerin 86'sında görülen bu ses olayı yaklaşık % 0.95'lik bir oran teşkil etmektedir. Ünlü daralmasına uğrayan sözcüklere şu şekilde örnek verebiliriz:

a > ı:

Söz İçi: Ar. *mancanmḳ*> TT. *mancınuk*; Ar. *zaḳḳūm*> TT. *zıkkım*; Ar. *minḥaḳa*> TT. *mintıka*

a > i:

Söz İçi: Ar. *cihāz*> TT. *çeyiz*; Far. *cilānger*> TT. *çilingir*; Ar. *devāt*> TT. *divit*

e > ı:

Söz İçi: Ar. *ceḥūd*> TT. *çifit*; Far. *çāder*> TT. *çadır*; Far. *çerāg*> TT. *çıra*

e > i:

Söz Başı: Far. *encmr*> TT. *incir*; Far. *ebrmşum*> TT. *ibrişim*; Ar. + Far. *emmr+ āḥūr*> TT. *imrahor*; **Söz İçi:** Ar. *semmd*> TT. *simit*; Far. *termd*> TT. *tirit*; Ar. *kemmūn*> TT. *kimyon*; **Söz Sonu:** T. + Far. *baba+ yāne*> TT. *babayani*.

o > u:

Söz İçi: Far. *ḥorde*> TT. *hurda*; Ar. *cuğrāfiya*> TT. *coğrafya*; Far. *pūşm* > TT. *poşu*

o > ü:

Söz İçi: Ar. *gofte*> TT. *güfte*

Turkish Studies

2. 1. 4. ÜNLÜ GENİŞLEMESİ

Kelime içindeki dar sıradan /ı/, /i/, /u/, /ü/ ünlülerinin çeşitli nedenlerle boğumlanma özellikleri bakımından /a/, /e/, /o/, /ö/ ünlülerine dönüşmesi olayıdır (Korkmaz, 2007: 227). Genişleme olayı Türkiye Türkçesinde nadiren görülen bir olaydır. Yazı diline oranla ağızlarda daha yaygındır. Ünlülerin genişlemesi esnasında, damak ile dil arasındaki mesafe, dar ünlülerin oluşum mesafesine oranla daha fazla olur (Coşkun, 2008: 50).

İncelenen alıntı sözcüklerde 192 adet ünlü genişlemesi örneğine rastlanmaktadır. Bu sayı % 2.13'lük bir orana tekabül eder. Söz konusu sözcüklere örnek olarak şunlar gösterilebilir:

ı > a:

Söz İçi: Ar. *hımāre*> TT. *hamarat*

i > a:

Söz İçi: Ar. *mihmāz*> TT. *mahmuz*; Far. *vişāk*> TT. *vaşak*; Ar. *gırbāl*> TT. *kalbur*

i > e:

Söz İçi: Far. *rmçāl*> TT. *reçel*; Far. *mihterān*> TT. *mehteran*; Ar. *vidā*> TT. *veda*; **Söz Sonu:** Ar. *telāşm* > TT. *telaşe*; Far. *kāşki*> TT. *keşke*; Far. *sımlm*> TT. *sille*

u > a:

Söz Başı: Ar. *'uşfür*> TT. *aspur*; **Söz İçi:** TT. + Far. *boru* +*-zen*> TT. *borazan*; Ar. *hayzurān*> TT. *hezaren*

u > e:

Söz İçi: Far. *çār+çūbe*> TT. *çerçeve*; Far. *puştımāl*> TT. *peştimal*; Far. *sirkengubmn*> TT. *sirkengebin*

u > o:

Söz İçi: Far. *būrāni*> TT. *borani*; Ar. *hurūm*> TT. *hortum*; Ar. *zuḳāk*> TT. *sokak*

u > ö:

Söz İçi: Far. *kūfte*> TT. *köfte*; Far. *pūstekm*> TT. *pösteği*; Ar. *'umr* + *billah*> TT. *Ömrübillah*

ü > ö:

Söz İçi: Ar. *şuhter*> TT. *şöhret*; Far. *nān+kür*> TT. *nankör*

2. 1. 5. ÜNLÜ DÜZLEŞMESİ

Çeşitli fonetik etkenlerle ve genellikle dilimize geçmiş yabancı sözlerde, ilk hecedeki yuvarlak sıradan bir ünlünün düz sıraya geçmesi olayına ünlü düzleşmesi denir (Korkmaz, 2007: 227).

Ünlü düzleşmesinde ikinci hecede görülen düzleşmeler, birinci hecedeki düzleşmelerin devamı niteliğindeki değişimlerdir (Korkmaz, 2007: 227). Yabancı kökenli kimi sözcüklerde /f/ ünsüzünden sonra gelen /o/ ve /u/ ünlüleri düzleşerek /ı/ ünlüsüne gelişir (Eker, 2006: 303). Ayrıca yazı dilinde düzleşmeden varlığını sürdüren bazı sesler ağızlarda ünlü düzleşmesine uğramaktadırlar.

Alıntı sözcüklerde ünlü düzleşmesi olayına 74 kez rastlanılmaktadır ve bu sayı % 0.82' lik bir dilimi teşkil eder. Bu sözcükler şu şekilde örneklendirilebilir:

o > a:

Söz İçi: İbr. *hohma*> TT. *haham*; İbr. + Far. *hohma+hāne*> TT. *hahamhane*

u > a:

Söz İçi: Ar. *fulān*> TT. *falan*; Ar. *mūrabiṭ*> TT. *marabut*

u > e:

Söz İçi: Ar. *tevekkul*> TT. *tevekkeli*; Far. *zenbürek*> TT. *zemberek*

u > ı:

Söz içi: Ar. *fustuḵ*> TT. *fıstık*; Far. *mūsmḵār*> TT. *mıskal*; Far. *zaḵḵūm*> TT. *zıkkım*; **Söz Sonu:** Far. *māzū*> TT. *mazı*; Far. *bāzū*> TT. *Pazı*

u > i:

Söz Başı: Ar. *ubne*> TT. *ibne*; **Söz İçi:** Ar. *bellūṭ*> TT. *pelit*; Ar. *zeytūn*> TT. *zeytin*; Far. *merdumek*> TT. *mercimek*; **Söz Sonu:** Far. *şeft-ālū*> TT. *şeftali*; Far. *zerd-ālū*> TT. *zerdali*; Far. *terāzū*> TT. *terazi*

ü > ı:

Söz İçi: Far. *alıḥa*> TT. *alıç*

ü > i:

Söz İçi: Ar. *cemāzıyü'l-āḥır*> TT. *cemaziyelahir*; Ar. *cemāzıyü'l-evvel*> TT. *cemziyelevvel*; Far. *gürmz-gāh*> TT. *girizgāh*

2. 1. 6. ÜNLÜ YUVARLAKLAŞMASI

Kelimede ön ses ve iç ses durumundaki düz ünlülerin çeşitli fonetik etkenlerle yuvarlak sıraya geçmelerine ünlü yuvarlaklaşması denir (Korkmaz, 2007: 230). Yuvarlaklaşma genellikle benzeşme ya da /b/, /f/, /p/ ve /v/ ünsüzlerinin etkisi sonucu ortaya çıkan bir ses olayıdır.

Ünlü yuvarlaklaşması olayı incelenen alıntı sözcüklerde 65 adet görülmektedir; bu da % 0.72'lik bir orana tekabül eder.

Bu ses olayı ile ilgili olarak şu örnekler gösterilebilir:

ā, a > o:

Söz İçi: Ar. *faḍla*> TT. *fodla*; Far. *ḥāce*> TT. *hoca*; Ar. *sa'term*> TT. *soyтары*

ā, a > ö:

Söz İçi: Far. *gāvmıṣ*> TT. *kömüş*

a > u:

Söz İçi: Ar. *maslūk*> TT. *musluk*; Ar. *maḥabbet*> TT. *muhabbet*; Far. *erḡavān*> TT. *erguvan*

e > o:

Söz İçi: Ar. *mevlā*> TT. *molla*; Ar. *debbūs*> TT. *topuz*; Far. *nev-berān*> TT. *nobran*

e > ö:

Söz İçi: Ar. *nevbet*> TT. *nöbet*; Ar. *tevbe* > TT. *tövbe*; Far. *cevān-merd*> TT. *cömert*

e > u:

Söz İçi: Ar. + Far. *na'l+ber*> TT. *nalbur*; Far. *revġan*> TT. *rugan*

e > ü:

Söz İçi: Ar. *tercemān*> TT. *tercüman*; Far. *tevānā*> TT. *tüvana*; Ar. *zerāfe*> TT. *zürafa*

m, i > u:

Söz İçi: Far. *hevme*> TT. *havuç*; Moğ. *ķabirġa*> TT. *kaburġa*; Ar. *ķammr*> TT. *hamur*

i > ü:

Söz İçi: Far. *cunbiş*> TT. *cümbüş*; Far. *gūġird*> TT. *kükürt*; Ar. *şibyān*> TT. *sübyan*

2. 1. 7. ÜNLÜ DÜŞMESİ

Türlü ses etkileri altında kelimelerin iç ve son seslerinde bulunan bazı ünlülerin düşmesi olayına “ünlü düşmesi” denir (Korkmaz, 2007: 227).

Ünlü düşmesi Türkçede söz başında, söz içinde ve söz sonunda gerçekleşebilen bir ses olayıdır. Türkçenin genel yapısı göz önüne alındığında söz başındaki ünlü düşmelerinin açık hece durumunda olmasından kaynaklandığı görülmektedir. Türkçe için düzensiz ses değişmesi olarak kabul edilen söz başında ünlü düşmesi olayı, dilin kullanımından kaynaklanmakta ve lehçe ve ağızlara göre farklı sözlerde karşımıza çıkmaktadır (Türk, 2003: 223). Söz başında ünlü düşmesi Türkçede daha çok akıcı ve sızıcı ünsüzlerin önündeki vurgusuz dar ünlülerde gerçekleşmektedir. Geniş ünlü taşıyan sözcüklerdeki düşme ise, çoğunlukla bu ünlülerin darlaşması sonucunda olmaktadır (Türk, 2003: 228). Söz içinde ise ünlülerin (genellikle dar ünlülerin) iyelik ya da isim çekim eklerini almaları durumunda vurgunun isim çekim veya iyelik ekli heceye kayması sonucunda bu sözcüklerin iç hecesinde kalan dar ünlüler vurgusuz orta hece konumuna düştükleri için düşerler. Ayrıca sözcük birleşmeleri sırasında da düşme örneklerine rastlanır. Özellikle konuşma dilinde nadiren geniş ünlü de düşebilir (gazete > gazte > gaste). Orta hece düşmesi, Türkçenin en yaygın ses olaylarından biridir. Söz sonundaki ünlü düşmeleri ise genellikle yarı ünlü sayılan ve diğer ünlülere oranla biraz zayıf olan /ı/ ünlüsünde görülmektedir.

İncelenen sözcüklerde ünlü düşmesi olayına 69 kez rastlanılmaktadır; yüzde olarak ise % 0.76 oranına tekabül eder. Ünlü düşmesi olayın şu şekilde örneklendirilebilir:

a > ø:

Söz İçi: Ar. *lā-alā+ta ʿymn*> TT. *lalettayin*; Far. *rāziyyāne*> TT. *rezene*; Kor. *taekvando*> TT. *tekvando*;**Söz Sonu:**İbr. *hohma*> TT. *haham*; Far. *alüça*> TT. *alıç*; Ar. *iştihā*> TT. *iştah*

e > ø:

Söz İçi: Ar. *mā fm hi şey'*> TT. *mafiş*; Ar. *za'ferān*> TT. *safran*; Far. *dār-bezmn*> TT. *trabzan*;**Söz Sonu:**Ar. *rukşe*> TT. *rüküş*; Far. *lāşe*> TT. *leş*

Turkish Studies

i > ø:

Söz Başı:Ar. *izār*> TT. *car*; Ar. *istiftāh*> TT. *siftah*; Ar. *izār*> TT. *zar*;**Söz İçi:**Ar. *helme*> TT. *helme*; Far. *peşmān*> TT. *pişman*; Çin. *denilo*> TT. *denyo*;**Söz Sonu:**Jap. *samurai*> TT. *samuray*; Ar. *telāşm* > TT. *telaş*; Ar. *suleymān* > TT. *sülümen*

ı > ø:

Söz İçi: Ar. *ḫl̄sım*> TT. *tılsım*

u > ø:

Söz İçi: Far. *ked+ḫudā*> TT. *kahya*; Ar. *zumurrud*> TT. *zümrüt*; Far. *pālūde*> TT. *pelte*

2. 1. 8. ÜNLÜ TÜREMESİ

Ses özelliklerine veya birbirleri ile birleşme şartlarına bağlı bazı nedenlerle kelimenin ön, iç ve sonuna ünlü getirilmesi olayına “ünlü türemesi” denir (Korkmaz, 2007: 229).

Sözcüğün özgün biçiminde bulunmayan bir ünlünün sonradan çeşitli seslik nedenlerle ortaya çıkmasıdır. Özellikle alıntı sözcüklerde görülen bir ses olayıdır. Türkçe, yabancı sözcüklerin önemli bir bölümünü bu yolla kendi ses dizgesine uyarlar (Eker, 2006: 301).

Türkçenin genel yapısı göz önüne alındığında ünlü türemelerinin söz başında genellikle alıntı sözcüklerin Türkçenin yapısına uymayan ünsüzlerle (özellikle r ve l ünsüzleriyle) başlamasından kaynaklandığı görülmektedir. Ayrıca yine Türkçenin yapısıyla ilgili bir başka sebep de Türkçede ünsüz çiftlerinin söz başında bulunmamasıdır. Bu yüzden çift ünsüzle başlayan alıntı sözcüklerde söz başında ünlü türemesi görülmektedir.

Söz içinde ve söz sonunda da genellikle ünsüz çiftlerinden kaynaklanan türemelere rastlanmaktadır. Alıntı sözcüklerdeki ünsüz çiftleri arasında görülen bu durum Türkçe sözcüklerde yer alabilecek olan ünsüz çiftleri arasında da görülür (*Türk > Törük, börk > börük*).

Ünlü Türemesi, incelenen alıntı sözcükler içerisinde 603 örnekte karşımıza çıkmaktadır. Bu sayı yaklaşık % 6.70’lik bir orana tekabül eder. Bu sözcükler şu şekilde örneklendirilebilir:

ø > a:

Söz İçi: Ar.*farziyye*> TT. *faraziye*; Ar. *na’t*> TT. *naat*; Far. *puştmāl*> TT. *peştamal*; **Söz Sonu:**Far.*birāzbān* >TT. *pirazvana*

ø > e:

Söz Başı: Far. *rişte*> TT. *erişte*; **Söz İçi:** Far. *pārseng*> TT. *peleseng*; Far. *pejvend*> TT. *pezevenk*; Far. *kebl*> TT. *kevel*; **Söz Sonu:** Ar. *zincefir*> TT. *zincifre*

ø > ı:

Söz İçi: Far. *erş*> TT. *arış*; Ar. *aşl*> TT. *asıl*; Ar. *fatḫ*> TT. *Fıtık*

ø > i:

Söz İçi: Ar. *baḫr*> TT. *bahir*; Ar. *zeyl*> TT. *zeyil*; Far. *şehr*> TT. *şehir*; **Söz Sonu:** Ar. > TT. *servi*; Ar. *ḫaleb*> TT. *muhallebi*; Ar. *gayr*> TT. *gayri*

ø > o:

Söz Başı: Far. *rūsp̄m* > TT. *orospu*

Turkish Studies

ø > u:

Söz İçi: Far. *tuḥm* > TT. *tohum*; Ar. *fır'avn* > TT. *fıravun*; Far. *āsmān* > TT. *asuman*

ø > ü:

Söz İçi: Ar. *şukr* > TT. *şükür*; Far. *muhr* > TT. *mühür*; Ar. *fuls* > TT. *fülüs*

2. 1. 9. ÜNLÜ KISALMASI

Boğumlanma süresi normal bir ünlünün süresinden daha uzun olan yahut normal uzunluktaki iki ünlünün boğumlanma süresini içine alan ünlüler olarak tanımlanan (Korkmaz, 2007: 221) uzun ünlülerin normal uzunluktaki ünlülere kısalması olayıdır. Bu ses olayının nedenlerinden biri dilde hâkim olan en az çaba yasası olabilir; çünkü uzun ünlülerin boğumlanma süresi normal ünlülerin iki katı olduğundan söyleyiş esnasında boğumlanma süresinin aza indirgenmesi konuşma hızını artıracaktır. Türk dilinin fonetik temayülleri arasında görülen bu ses olayı Türkiye Türkçesinde de görülmektedir.

AT. *āç* > TT. *aç*; AT. *hāçig* > TT. *acı*; AT. *kuk* > TT. *gök*; AT. *kuz* > TT. *köz*; AT. *tū* > TT. *tüy*; AT. *sūt* > TT. *süt*; AT. *kūn* > TT. *gün* (Tekin, 1995: 171-172-183-184-185).

Türk dilinin fonetik temayülleri arasında görülen uzun ünlülerin kısalması olayı; normal süredeki ünlülerin daha kısa sürede boğumlanan ünlülere dönüşmesiyle de görülmektedir. Bu kısalma olayı daha çok /ı/, /i/ (/u/, /ü/) gibi az sesli, dayanıksız dar ünlülerde kendini göstermektedir (Korkmaz, 2007: 228). Özellikle Çuvaş, Tatar ve Başkurt Türkçelerinde görülen bu olay, alıntı sözcüklerin Türkçenin ses yapısına uydurulması yönünde çokça kullanılmaktadır.

İncelenen alıntı sözcüklerde bu ses olayına 6177 kez rastlanılmakta ve bu sayı % 68.70 oranına tekabül etmektedir. Ünlü kısalmasına örnek olarak şu sözcükler gösterilebilir:

ā > a:

Söz Başı: Ar. *ābidevm* > TT. *abidevi*; Far. *āheng* > TT. *ahenk*; Ar. *āḥize* > TT. *ahize*; **Söz İçi:** Ar. *mumārese* > TT. *mümarese*; Far. *terāne* > TT. *terane*; Ar. *zarāfet* > TT. *zarafet*; **Söz Sonu:** Ar. *zurefā* > TT. *zürefa*; Far. *zmrā* > TT. *zira*; Ar. *zebellā* > TT. *zebella*

m > i:

Söz Başı: Ar. *mā'* > TT. *ifa*; Ar. *māz* > TT. *ikaz*; Ar. *mān* > TT. *iham*; **Söz İçi:** Ar. + Far. *ma'nim* + *-dār* > TT. *manidar*; Ar. *hezim* *met* > TT. *hezimet*; Far. *dmvār* > TT. *duvar*; **Söz Sonu:** Ar. *dmvānm* > TT. *divani*; Ar. *ecnebm* > TT. *ecnebi*; Ar. *ferdm* > TT. *ferdi*

ō > o:

Söz İçi: Far. *ḥōd-kām* > TT. *hodkām*; Far. *ḥōrende* > TT. *horanta*; Far. *ḥōd-be-ḥōd* > TT. *hodbhot*

ū > u:

Söz İçi: Far. *efsūn* > TT. *afsun*; Ar. *cumhūr* > TT. *cumhur*; Ar. *culūs* > TT. *cülüs*; **Söz Sonu:** Far. *ārzū* > TT. *arzu*; Ar. + Far. *'anber+bū* > TT. *amberbu*; Far. *āhū* > TT. *ahu*

2. 2. ÜNSÜZ OLAYLARI

2. 2. 1. ÜNSÜZ AYKIRILAŞMASI

Bir kelimedeki yan yana veya birbirine yakın duran ve boğumlanma nitelikleri bakımından birbirinin tıpkısı veya benzeri olan iki ünsüzden birinin, kendi boğumlanma noktasını ötekenden ayırarak başka bir ünsüze dönüşmesi olayına denir. Bu olay daha çok /r/ ve /n/ akıcı seslerinin

Turkish Studies

tekrarını önleme çabasından doğmuştur. Yazı dilinde seyrek, ağızlarda daha sık rastlanır (Korkmaz, 2007: 42). Ses uyuşmazlığını önleme çabası bu ses olayının ortaya çıkma sebebi sayılabilir.

Aykırılışma olayı alıntı sözcüklerde 2 adet görülmektedir ve bu sayı yüzde % 0.02'lik bir orana tekabül eder.

Aykırılışma olayı aşağıdaki şekilde örneklendirilebilir:

ğ > k:

Söz İçi: Ar. 'atṭār> TT. aktar; Ar. 'atṭāriyye> TT. aktariye

2. 2. 2. ÜNSÜZ BENZEŞMESİ

Kelime içindeki bir sesin, boğumlanma noktası veya niteliği bakımından yan yana veya aralıklı duran başka bir sese benzer veya eş duruma getirilmesi olayına denir. Benzeşme, yan yana bulunan sesler arasında olabildiği gibi, komşu sesler arasında da görülür. Niteliği bakımından *yarı benzeşme*, *tam benzeşme*, *yakın benzeşme*, *uzak benzeşme*, *ilerleyici benzeşme* ve *gerileyici benzeşme* türlerine ayrılır (Korkmaz, 2007: 41).

Hem ünlülerde hem de ünsüzlerde görülen bu ses olayı Türkçenin en çok görülen ses olaylarından. Türkçenin temel kanunlarından olan artlık-önlük uyumu ve dudak uyumları birer benzeşme örneğidir. Daha çok konuşma dilinde görülmekle birlikte; konuşma dilindeki birçok benzeşme yazıda gösterilmemektedir.

Ünsüz benzeşmesi incelenen alıntı sözcüklerde 37 adet görülmektedir. İncelenen bütün sözcüklere oranlandığında % 0.41 sayısı karşımıza çıkmaktadır.

Ünsüz benzeşmesine uğrayan sözcükler örneklenecek olursa:

mm > mb:

Söz İçi: Ar. *muşamma* > TT. *muşamba*

mm > my:

Söz İçi: Ar. *kemmūn* > TT. *kimyon*; Ar. *kemmūni* > TT. *kimyoni*

nb > mb:

Söz İçi: Ar. *tenbmh* > TT. *tembih*; Far. *zenbürek* > TT. *zemberek*; Far. *çenber* > TT. *çember*

np > mp:

Söz İçi: Far. *sunpāre* > TT. *zımpara*

2. 2. 3. ÖTÜMLÜLEŞME (TONLULAŞMA)

Ünsüzlerin boğumlanması sırasında, ciğerlerden gelen havaya ses tellerinin titreşerek ton vermesi ve tonsuz ünsüzlere tonluluk niteliği kazandırmasıdır (Korkmaz, 2007: 215). Bu olayına genellikle ünsüzlerin iki ünlü arasında kalması veya uzun ünlülerin kısılması sürecinde rastlanmaktadır. Ötümlüleşme olayının temelinde tonsuz ünsüzlerin çıkarılma zorluğunun azaltılması yatmaktadır. Kısacası çıkarılması zor seslerin çıkarılması kolay olan tonlu seslere tercih edilmesidir.

Türkiye Türkçesinde de uzun ünlülerin kısılması ve ünsüz uyumunun gerçekleşmesi için getirilen bazı eklerden dolayı tonlulaşma olayına rastlanır. Örneğin: AT. *āç* > *acıkmak*, AT. *k±çe* > *gece*, *ağaç+ı* > *ağacı*, *ipek-i* > *ipeği*, *dilek-i* > *dileği*, *yatak-ım;* > *yatağım*, *konuk-um* > *konuğu*.

Türkiye Türkçesinde Türkçe sözcüklerde görülen bu ses olayı yabancı kökenli bazı sözcüklerde görülmemektedir (*hukuk* > *hukuki*).

Yapılan inceleme sonucunda alıntı sözcüklerde 44 adet ötümlüleşme olayına rastlanmıştır. İncelemeye alınan alıntı sözcükler arasında % 0.48'lik bir oranı teşkil etmektedir.

Ötümlüleşme olayı aşağıdaki gibi örneklendirilebilir:

ç > c:

Söz Başı: Far. *çehār*> TT. *cihar*; Far. *çüb*> TT. *cop*; **Söz İçi:** Far. *ğonçe*> TT. *gonca*; Far. *şes+çehār*> TT. *şesçihar*

k > g:

Söz Başı: Ar. *kāfir*> TT. *gavur*; Far. *kārm z*> TT. *geriz*; Moğ. *kerey*> TT. *giray*; **Söz İçi:** Far. + Ar. *kār+keff*> TT. *gergef*

ķ > g:

Söz İçi: Ar. *manķal*> TT. *Mangal*

p > b:

Söz Başı: Ar. *baydaķ*> TT. *paytak*; **Söz İçi:** Far. *taħte-pūş*> TT. *tahtaboş*; Far. *pā-pūş*> TT. *pabuç*; T. + Ar. *çalap+-m* > TT. *çelebi*

s > z:

Söz Başı: Far. *sarbār*> TT. *zelber*; Far. *surnāy*> TT. *zurna*; Ar. *sa'ter*> TT. *zahter*; **Söz İçi:** Far. *ħarās*> TT. *hızar*; Far. *pāsbān*> TT. *pazbant*; Far. *dest-gāh*> TT. *tezgah*; **Söz Sonu:** Ar. *cāmūs*> TT. *camız*; Far. *ħorūs*> TT. *horoz*; Ar. *debbūs*> TT. *topuz*

t > d:

Söz Başı: Far. *tağār*> TT. *dağar*; Far. *tūt*> TT. *dut*; **Söz İçi:** Ar. *kaṭmfe*> TT. *kadife*; Ar. *kaṭā'if*> TT. *kadayıf*; Far. *çār+ṭāķ*> TT. *çardak*; **Söz Sonu:** Ar. *sucūt*> TT. *sücut*

2. 2. 4. ÖTÜMSÜZLEŞME (TONSUZLAŞMA)

Ses tellerinin ciğerlerden gelen havayı titreştirmemesi ve ton vermemesi; ünsüzlerin boğumlanma sırasında titreşimlerini kaybederek tonsuzluk niteliği kazanması olayına denilmektedir (Korkmaz, 2007: 215). Kısacası tonlu ünsüzlerin tonsuz sıraya geçmesi olayıdır.

Ötümlüleşme olayının tam tersi istikamette gelişen bu ses olayı incelediğimiz alıntı sözcüklerde 839 adet görülmektedir; bu sayı ise % 9.33'lük bir orana tekabül etmektedir.

Ötümsüzleşme olayına örnek olarak aşağıdaki sözcükler gösterilebilir:

b > p:

Söz Başı:Ar. *babağā*> TT. *papağan*; Far. *birinc*> TT. *pirinç*; Far. *bes*> TT. *pes*; **Söz İçi:** Ar. *mubtezel*> TT. *müptezel*; Far. *kelebçe*> TT. *kelepçe*; Ar. *ħirbān*> TT. *hırpani*; **Söz Sonu:** Ar. *mcāb*> TT. *icap*; Ar. *'akreb*> TT. *akrep*; Ar. *ħaṭmb*> TT. *Hatip*

c > ç:

Söz Başı: Far. *cilānger*> TT. *çilingir*; Far. *cuvāl-düz*> TT. *çuvaldız*; Ar. *ceħūd*> TT. *çifit*; **Söz İçi:** Ar. *echel*> TT. *eçhel*; Ar. *ħancer*> TT. *hançer*; Ar. *muctehid*> TT. *müçtehit*; **Söz Sonu:** Ar. *izdivāc*> TT. *izdivaç*; Ar. *zevc*> TT. *zevç*; Far. *şadrenc*> TT. *satranç*

d > t:

Söz Başı: Far. *dāne*> TT. *tane*; Far. *derzm*> TT. *terzi*; Ar. *durrāc*> TT. *turaç*; **Söz İçi:** Ar. *abdāl*> TT. *aptal*; Far. *hōrende*> TT. *horanta*; Ar. *idhāl*> TT. *ithal*; **Söz Sonu:** Far. *merd*> TT. *mert*; Ar. *meşhūd*> TT. *meşhut*; Ar. *zerāvend*> TT. *zeravent*

g > k:

Söz Başı: Far. *gāvmış*> TT. *kömiş*; Far. *gūgird*> TT. *kükürt*; Far. *gustāh*> TT. *küstah*; **Söz İçi:** Far. *şāgird*> TT. *şakirt*; Far. *pmş-gmr*> TT. *peşkir*; Far. *segbān*> TT. *sekban*; **Söz Sonu:** Far. *nārdeng*> TT. *nardenk*; Far. *āheng*> TT. *ahenk*; Far. *freng*> TT. *frenk*

ġ > k:

Söz Başı: Ar. *ġalebe*> TT. *kalaba*; Far. *ġūze*> TT. *koza*; Ar. *ġayb*> TT. *kayıp*; **Söz İçi:** Far. *çerāġ+pā*> TT. *çırakma*; **Söz Sonu:** Ar. *şamġ*> TT. *zamk*; Ar. *debbāġ*> TT. *tabak*; Far. *çerāġ*> TT. *çırak*

z>s:

Söz Başı: Ar. *zuḳāḳ*> TT. *sokak*; **Söz İçi:** Ar. *izḫrāb*> TT. *ıstırap*; Ar. *izḫrār*> TT. *ıstırar*; Far. *mārzbān*> TT. *marsıvan*; **Söz Sonu:** Far. *pmh-süz*> TT. *Pesüs*

2. 2. 5. ÜNSÜZ DÜŞMESİ

Sözcük içinde (bir ünsüzden önce), sözcük sonunda veya kaynaşma olayı ile iç seste /r/, /n/, /l/, /f/ gibi akıcı ve sızıcı ünsüzler ile /y/, /g/, /ğ/, /k/, /h/ gibi ünlüleşme ve sızıcılaşarak erime özelliği taşıyan ünsüzlerin kaybolması olayıdır (Korkmaz, 2007: 231).

Türkçede ünsüz düşmesi, bazı ünsüzlerin (/y/, /v/, /h/, /ğ/) yarım ünsüz niteliğinde olmasından ve zamanla da ünlü seslere dönüşmesinden, çeşitli ses olaylarından, Türkçede başta veya sonda bulunamayışlarından, Türkçenin çift ünsüzü kabullenmeyişinden ve bazen de sözcüklerin birleşmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca; Türkiye Türkçesinde, söz içinde hece başı, hece sonu ve sözcük sonunda bulunan /g/'lerin düşmesi, diğer Oğuz grubu Türk lehçelerinde olduğu gibi fonetik bir temayüldür. İlhan (2007) da ünsüz düşmelerinin nedenini üç madde ile göstermektedir:

1. Türkçenin aslı sesi olmayan ünsüzlerin düşürülmesi (Alınma sözcüklerin dilin bünyesine uydurulması esnasında görülür).
2. Türkçenin aslı seslerinin lehçelerin oluşum sürecinde toplumsal tercihe bağlı olarak düşürülmesi.
3. Sesin özelliğine bağlı olarak oluşan düşmeler. Örneğin, akıcı ünsüz /r/'nin telaffuz zorluğu, /y/'nin yarı ünlü değerinde olması gibi durumlar.

Türkçenin tarihî seyri doğrultusunda bu ve benzeri şekilde gerçekleşen ünsüz düşmesi ile ilgili şu örnekleri gösterebiliriz:

Söz Başı: *bol-* (ET.) >*ol-*, *yip*> *ip* (Gabain, 2003: 311).

Söz İçinde: *ilgerü* (ET.) >*ileri*, *seyl* (Ar.) >*sel*, *keltür-* (ET.) >*getir-*

Söz Sonunda: *sarıg* (ET.) >*sarı*, *suv* (ET.) >*su*, *kapug* (ET.) >*kapı*

Ünsüz düşmesi görülen sözcüklerin bir bölümü ölçünlü Türkçenin malı olmuştur; bir bölümü ise yalnız konuşma dilinde yer almaktadır:

direkt > [*direk*], *çiftçi* > [*çifçi*], *astbaşkan* > [*asbaşkan*] (Eker, 2006: 307).

Turkish Studies

Çalışmada incelenen alıntı sözcüklerde toplam 1455 adet ünsüz düşmesi olayına rastlanmıştır. Bu sayı %16.18'lik bir orana tekabül eder.

Alıntı sözcüklerde görülen ünsüz düşmesi olayı ile ilgili şu örnekler verilebilir:

ayın (ß)>ø

Söz Başı: Ar. 'imāret> TT. imaret; Ar. 'azmz> TT. aziz; Ar. 'avām> TT. avam; **Söz İçi:** Ar. a 'rāz> TT. âraz; Ar. a 'rāf> TT. araf; Ar. bi'l-'aks> TT. bilakis; **Söz Sonu:** Ar. bāyi '> TT. bayi; Ar. cāmi '> TT. cami; Ar. huşū '> TT. huşu

b >ø:

Söz İçi: Far. panbuḡ> TT. pamuk; **Söz Sonu:** Ar. zāt+cenb> TT. satlıcan

c >ø:

Söz İçi: Far. penc+şenbe> TT. perşembe

d >ø:

Söz İçi: Far. murdber> TT. mürver; Far. bed-ter> TT. beter; Ar + Far. cild+bend> TT. cilbent; **Söz Sonu:** Far. ustād> TT. usta; Far. kuncud> TT. küncü

g >ø:

Söz İçi: Far. postgāl> TT. postal; **Söz Sonu:** Far. hezār+reng> TT. hezaren

ğ >ø:

Söz İçi: Far. revḡānm > TT. revani; **Söz Sonu:** Far. çerāḡ> TT. çıra; Ar. istifrāḡ> TT. istifra

h >ø:

Söz İçi: İbr. hebhrah> TT. havra; Far. pmh-süz> TT. pesüs; Far. şeh̄r> TT. şar; **Söz Sonu:** İbr. kabbalah> TT. kabala; Soğd. kanth> TT. kent; Far. pāy-gāh> TT. peyke

ḥ >ø:

Söz Başı: Ar. ḥabb+leziḡ> TT. abdülleziz; **Söz İçi:** Ar. ḡaḡt> TT. kıt; **Söz Sonu:** Ar. terāvmḡ> TT. teravi

ḫ >ø:

Söz İçi: Ar. + Far. şun 'm+ +taḡte> TT. sunta

hemze >ø:

Söz İçi: Ar. 'aḡā'id> TT. akait; Ar. ḡamā'ıl> TT. hamail; Ar. ibtidā'm > TT. iptidai; **Söz Sonu:**Ar. imzā'> TT. imza; Ar. i'tinā'> TT. itina; Ar. kmm̄yā'> TT. kimya

k >ø:

Söz İçi: Far. bend-keşe> TT. menteşe; **Söz Sonu:** Far. mmve+ḡuşk> TT. meyvehoş; Ar. misk> TT. mis; Far. keşk> TT. keş

l >ø:

Söz İçi: Çin. denilo> TT. denyo; Ar. ḡulḡūm> TT. lokum; Ar. + Far. na'l+ber> TT. Nabur

n > ø:

Söz İçi: Ar. *bādincān*> TT. *patlıcan*; Far. *tufeng*> TT. *tüfek*; Ar. *fitne*> TT. *fit*

r > ø:

Söz İçi: Far. *ber+ḥürdār*> TT. *berhudar*; Far. *kār-gmr*> TT. *kâgir*; **Söz Sonu:** Far. *ḥiyār+çenber*> TT. *hiyarşembe*; Ar. *zemhermr*> TT. *zemheri*

s > ø:

Söz Sonu: Ar. *ins*> TT. *in*

t > ø:

Söz İçi: Ar. *ḥaybet*'> TT. *haybe*; Ar. *istiftāḥ*> TT. *siftah*; Far. *dest-gāh*> TT. *tezgāh*; **Söz Sonu:** Far. *yād+dest*> TT. *lades*; Ar. *siyāset*> TT. *siyasa*; Far. *çep+rāst*> TT. *çapraz*

v > ø:

Söz Başı: Ar. *vuḳiyye*> TT. *okka*; **Söz İçi:** Far. *gevderm ++ḥāne*> TT. *güderihane*; Far. *gāvmḡḡ*> TT. *kömüş*; Ar. *nevet*> TT. *nöbet*; **Söz Sonu:** Ar. *afv*> TT. *af*

v > ø:

Söz İçi: Ar. *keyle*> TT. *kile*; Ar. *seyl*> TT. *sel*; Ar. *temymz*> TT. *temiz*; **Söz Sonu:** Far. *surnāy*> TT. *zurna*

z > ø:

Söz Sonu: Far. *zūr-bāz*> TT. *zorba*

2. 2. 6. ÜNSÜZ TÜREMESİ

Kelime ön, iç ve son seslerinde, kelimenin aslında olmayan bir ünsüzün türemesi olayına denir (Korkmaz, 2007: 231). Ünsüz türemesi; sözcüklerde akıcılığı ve kelimelerin dile tutunmasını sağlamak için gerçekleştirilen bir ses olayıdır (Coşkun, 2008: 98). Özellikle yabancı kökenli sözcükler Türkçeleştirilirken ünsüz türemesine başvurulur. Yabancı sözcüklerde ve çekim sonucunda boşluk (hiatus) meydana gelen Türkçe sözcüklerde; söz konusu boşluğu ortadan kaldırmak için ünsüz türemesi meydana gelmektedir.

Konuyla ilgili olarak 1955 yılında yazdığı makalede János Eckmann; “*Umumiyetle konsonant türemesinin başlıca sebebi olarak, boğumlanma hareketleri arasındaki senkronizmin bozulması kabul edilir*” (Eckmann, 1955: 22) diyerek ünsüz türemesinin en önemli sebebini göstermiştir. Yine uzun ünlülerin kısılması ünsüz türemesine neden olan seslik etkenlerdendir.

Ünsüz türemesi olayı incelenen sözcüklerde 108 adet görülmekte ve bu sayı %1.20'ye tekabül etmektedir.

Ünsüz türemesi olayına örnek olarak şu sözcükler gösterilebilir:

ø > ğ:

Söz İçi: Ar. *'ala'im+semā*> TT. *eleğimsağma*

ø > h:

Söz Başı: Far. *āveng*> TT. *hevenk*; Ar. *'unnāb*> TT. *hünnap*; Ar. *'aybe*> TT. *heybe*; **Söz İçi:** Far. *se-pā*> TT. *sehpa*; Ar. *şa'riyye*> TT. *şehriye*; Ar. *sa'ter*> TT. *zahter*; **Söz Sonu:** Ar. *ṭama*'> TT. *tamah*; Far. *firişte*> TT. *feriştah*; Ar. *metā*'> TT. *matah*

Turkish Studies

ø> k:

Söz İçi:Far. *penc*> TT. *pençik*;**Söz Sonu:**Ar. *mibla*'> TT. *mablak*; Ar. *belesān*> TT. *pelesenk*; Ar. *u'cūbe*> TT. *ucubik*

ø> l:

Söz İçi: Ar. *fī+vāki*'> TT. *filvaki*; Ar. *huve+bāḳm*> TT. *hüvelbaki*; Ar. *bādincān*> TT. *patlıcan*

ø> m:

Söz Başı: Ar. *ḥaleb*> TT. *muhallebi*; **Söz İçi:** Ar. *ṭabl+-bāz*> TT. *Davlumbaz*

ø> n:

Söz İçi: Ar. *miḥekk*> TT. *mihenk*; **Söz Sonu:** Ar. *babaḡā*> TT. *papaḡan*

ø> r:

Söz İçi: Ar. *semt+re's*> TT. *semtürreis*; **Söz Sonu:** Far. *kehrubā*> TT. *kehribar*

ø> s:

Söz İçi: Ar. *dā'sīla*> TT. *daüssıla*

ø> ş:

Söz İçi: Ar. *dār+şifā*> TT. *darüşşifa*

ø> t:

Söz İçi: Far. *rāsuḥt*> TT. *rastık*; **Söz Sonu:** Ar. *ḥımāre*> TT. *hamarat*; Far. *pāsbān*> TT. *pazvant*; Ar. *şevke*> TT. *şevket*

ø> y:

Söz İçi: Far. *penmr*> TT. *peynir*; Far. *mmve*> TT. *meyve*; Ar. *fā'ide*> TT. *fayda*; **Söz Sonu:** Jap. *samurai*> TT. *samuray*

2. 2. 7. ÜNSÜZ TEKLEŞMESİ

Ünsüz tekleşmesi; yalnız şeddeli Arapça alıntı sözcüklerde, kelimelerin iç ses ünsüzlerindeki aslî ikizliğin tekleşme yoluyla kaybolması olayına denmektedir (Korkmaz, 2007: 231). Fakat ünsüz tekleşmesi; yalnızca Arapça alıntı sözcüklerde değil başka yabancı kökenli sözcüklerde de görülen bir ses olayıdır. Bu ses olayının meydana gelmesinin temel sebebi; Türkçenin yapısına aykırılık arz eden ünsüz ikizleşmesinin ortadan kaldırılmasıdır.

Özgün şeklinde ikiz ünsüz bulunduran bazı Arapça kelimeler bilindiği gibi Türkçeye geçerken ünsüz tekleşmesi olayına uğrarlar. Yalın hâldeyken tek ünsüzle yazılıp konuşulan bu sözcükler, ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında özgün şeklindeki ikiz ünsüzler tekrar ortaya çıkarlar.

fen+in > *fennin*, *had+i* > *haddi*, *hak+ı* > *hakkı*, *hâl+et-* > *hâlet-* vb.

Ünsüz tekleşmesi olayı incelenen alıntı sözcükler içerisinde 683 kez görülmüştür ve bu sayı % 7.59'luk bir oran teşkil etmektedir.

Söz konusu ünsüz olayına şu şekilde örnek verilebilir:

Turkish Studies

bb > b:

Söz İçi: İbr. *kabbalah*> TT. *kabala*; Ar. *debbāğ*> TT. *tabak*; İbr. *kibbutz*> TT. *kibutz*; **Söz Sonu:** Ar. *ḥabb*> TT. *hap*; Ar. *rabb*> TT. *rab*; Ar. *munṣabb*> TT. *munsap*

cc > c:

Söz İçi: Ar. *ta'accub*> TT. *taacüp*; **Söz Sonu:** Ar. *ḥacc*> TT. *hac*; Ar. *ḥācc*> TT. *hacı*

dd > d:

Söz İçi: Far. *yād+dest*> TT. *lades*; Ar. *ṣedd+arabān*> TT. *ṣedaraban*; **Söz Sonu:** Ar. *ḥadd*> TT. *had*; Ar. *ṣedd*> TT. *šet*; Ar. *zidd*> TT. *zit*

ff > f:

Söz İçi: Ar. *keffāret*> TT. *kefare*; Ar. *keffe*> TT. *kefe*; Ar. *ṣuffe*> TT. *sofa*; **Söz Sonu:** Ar. *ṣaff*> TT. *saf*; Ar. *leff*> TT. *lef*; Ar. *reff*> TT. *raf*

ḥḥ > ḥ:

Söz İçi:Ar. *ṣaḥḥāf*> TT. *sahaf*;**Söz Sonu:**Ar. *eṣaḥḥ*> TT. *essah*; Ar. *ṣaḥḥ*> TT. *sah*

ḫḫ > ḫ:

Söz Sonu: Ar. *faḥḥ*> TT. *fah*

kk > k:

Söz İçi: Far. *lekke*> TT. *leke*; Ar. *senā+mekkm* > TT. *sinameki*; **Söz Sonu:** Ar. *fekk*> TT. *fek*; Ar. *ḥakk*> TT. *hak*; Ar. *ṣekk*> TT. *šek*

ḳḳ > k:

Söz İçi: Ar. *baḳḳam*> TT. *bakam*; Ar. *darabuḳḳa*> TT. *darbuka*; Ar. *saḳḳā*> TT. *saka*;**Söz Sonu:** Ar. *ḥaḳḳ*> TT. *hak*; Ar. *muḥiḳḳ*> TT. *muhik*; Ar. *ṣiḳḳ*> TT. *şık*

ll > l:

Söz İçi: Ar. *cevvāliyyet*> TT. *cevvaliyet*; Ar. *selle*> TT. *sele*; Ar. *tillms*> TT. *telis*; **Söz Sonu:** Ar. *kull*> TT. *kül*; Ar. *muḥtell*> TT. *muhtel*; Ar. *mustaḳill*> TT. *müstakil*

mm > m:

Söz İçi: Ar. *ḥammāl*> TT. *hamal*; Ar. *kemmiyet*> TT. *kemiyet*; Ar. *mesāmm*> TT. *mesame*; **Söz Sonu:** Ar. *ehemm*> TT. *ehem*; Ar. *ḡamm*> TT. *gam*; Ar. *muhimm*>*mühim*

nn > n:

Söz İçi: Ar. *ḳinnāre*> TT. *kinare*; Ar. *ḥinnā*'> TT. *kina*; **Söz Sonu:** Ar. *cinn*> TT. *cin*; Ar. *fenn*> TT. *fen*; Ar. *ledunn*> TT. *ledün*

pp > p:

Söz İçi: Ar. + Far. *ṣabb+ḥāne*> TT. *şaphane*; Ar. *debbūs*> TT. *topuz*; **Söz Sonu:** Ar. *musteḥabb*> TT. *müstehap*; Ar. *ḫbb*> TT. *tıp*; Ar. *ṣabb*> TT. *şap*

rr > r:

Söz İçi: Ar. *ferrāş*> TT. *faraş*; Ar. *serrāc*> TT. *saraç*; Ar. *zumurrud*> TT. *zümrüt*;**Söz Sonu:** Ar. *muşırr*> TT. *musır*; Ar. *ḥarr*> TT. *har*; Ar. *sırr*> TT. *sır*

Turkish Studies

ss > s:

Söz İçi: Ar. *kaşşāb*> TT. *kasap*; Ar. + Far. *hāşşe+gitar*> TT. *haseki*; Ar. + Far. *miķaşş+dār*> TT. *makasdar*; **Söz Sonu:** Ar. *hāşş*> TT. *has*; Ar. *mumāss*> TT. *mümas*; Ar. *taķāşş*> TT. *takas*

tt > t:

Söz İçi: Far. *kettān*> TT. *keten*; **Söz Sonu:** Ar. *munhaţţ*> TT. *münhat*; Ar. *musta'idd*> TT. *müstait*; Ar. *mustebidd*> TT. *müstebit*

vv > v:

Söz İçi: Ar. *ķavvās*> TT. *kavas*; Ar. *ķavvād*> TT. *kavat*; Ar. *mevvāl*> TT. *maval*

yy > y:

Söz İçi: Ar. *teslmmiyyet*> TT. *teslimiyet*; Ar. *şhhiyye*> TT. *sıhhiye*; Ar. *cāhiliyye*> TT. *cahiliye*

zz > z:

Söz İçi: Ar. *ķazzāz*> TT. *kazaz*; Ar. *rezze*> TT. *raze*; **Söz Sonu:** Ar. *bezz*> TT. *bez*; Ar. *filizz*> TT. *filiz*; Ar. *ħazz*> TT. *haz*

2. 2. 8. ÜNSÜZ İKİZLEŞMESİ

İç seste iki ünlü arasında bulunan ve vurguyu üzerinde bulduran ikinci hece başındaki ünsüzlerin, açık ve zayıf boğumlanmalı ilk hece ünlülerinin etkisi altında, kendi hece sınırlarını aşacak bir yeğlilikle boğumlanmaları sonucunda, söz konusu ünsüzdeki tekrarlanma olayıdır. Bu olay sonunda açık ilk heceler zayıflıktan kurtulmakta ve birer kapalı heceye dönüşmektedir (Korkmaz, 2007: 231). Talat Tekin'e göre ünsüz ikizleşmesini aslı veya ikincil uzun ünlünün varlığı ile izah etmek mümkündür; çünkü açık hecedeki uzun ünlünün çekici tesiri ile müteakip hecenin başındaki ünsüz ikizleşir. İkizleşme ile ilk hece kapalı hâle gelir ve uzun ünlü kısılır. Başka bir deyişle ikizleşme bir çeşit karşılama (telâfi) uzamasıdır. Yani kaybolan ünlü uzunluğunun yerini ünsüz uzamasının almasıdır (Tekin, 1995: 225). Ayrıca bu durum daha çok sözcüğe pekiştirme veya vurgu özelliği kazandırmak istendiğinde ortaya çıkmaktadır. Türkçede sesle yapılan pekiştirmelere bağlı olarak ortaya çıkan ses olaylarının en çok görülen ve yaygın olanlarından biri ünsüz ikizleşmeleridir (Üstüner, 2003: 52).

Ünsüz ikizleşmesi incelenen sözcükler arasında 18 kez görülmektedir ve bu sayı % 0.20'lik bir orana tekabül eder.

Ünsüz ikizleşmesi olayına örnek olarak şu sözcükler gösterilebilir:

c > cc:

Söz İçi: Ar. *fuc'eten*> TT. *fücceten*; Ar. *zucāciyye*> TT. *züccaciye*

ķ > kk:

Söz İçi: Ar. *vuķiyye*> TT. *okka*; Ar. *tāķiye*> TT. *takke*

l > ll:

Söz İçi: Far. *smlm*> TT. *sille*; Ar. *mevlā*> TT. *molla*; Ar. *ħaleb*> TT. *muhallebi*

n > nn:

Söz İçi: Ar. *nısf+nehār*> TT. *nıfsınnehar*

Turkish Studies

r > rr:

Söz İçi: Ar. *kerāke*> TT. *kerrake*

s > ss:

Söz İçi: Ar. *'ala+şabāḥ*> TT. *alessabah*

ş > şş:

Söz İçi: Ar. *taḥte+şu'ūr*> TT. *tahteşsuur*

t > tt:

Söz İçi: Ar. *lā-alā+ta'yimn*> TT. *lalettayin*; Ar. *ma'a+te'essuf*> TT. *maatteessüf*

z > zz:

Söz İçi: Ar. *cuzām*> TT. *cüzzam*; Ar. *huzām*> TT. *hüzzam*; Far. *tmz+āb*> TT. *kezzap*

2. 2. 9. SÜREKLİLEŞME

Bir bölüm ünsüzün oluşması esnasında, hava için bir geçit bulunmaktadır. Bu geçit dar ise sızıcı sürekli ünsüzler, geniş ise akıcı sürekli ünsüzler oluşur (Eker, 2006: 274). Süreklileşme olayı; süreksiz ünsüzlerin sürekli ünsüzlere dönüşmesidir. Süreklileşme ya sızıcılaşma ya da akıcılaşma şeklinde gerçekleşen bir ses olayıdır.

Sızıcılaşma olayı; patlayıcı nitelikteki ünsüzlerin çeşitli nedenlerle, ağız kanalının çeşitli yerlerinde oluşan bir daralma sonunda sürtünerek veya sızarak çıkarılan sızıcı ünsüzlere dönüşmesidir (Korkmaz, 2007: 193). (*bar-* > *var-*, *ber-* > *ver-*, *bar* > *var*, *kalpak+ı* > *kalpağı* vb.)

Akıcılaşma ise; /b/, /g/, /k/ gibi patlayıcı ünsüzlerden biri ile /h/ gırtlak ünsüzünün; /r/, /l/, /m/, /n/, /y/ gibi bol sesli akıcı ünsüzlerden birine dönüşmesi olayıdır (Korkmaz, 2007: 14). (*adak* > *ayak*, *adıl-* > *ayıl-*, *beg* > *bey* vb.)

İncelenen alıntı sözcükler içerisinde süreklileşme olayına 119 sözcükte rastlanmıştır. Bu sayı ise % 1.32'lik bir orana tekabül etmektedir.

Alıntı sözcüklerde görülen süreklileşme olayına örnek olarak şu sözcükler gösterilebilir:

b > f:

Söz Başı: Far. *bār+hāne*> TT. *farhane*; **Söz İçi:** Ar. *maḥbaḥ*> TT. *mutfak*; Ar. *zencebml*> TT. *zencefil*; **Söz Sonu:** Far. *çāder+şeb*> TT. *çarşaf*; Far. *çirk+āb*> TT. *çirkef*; Far. *müytāb*> TT. *mutaf*

b > m:

Söz Başı: Far. *bahāne*> TT. *mahana*; Ar. *bend-keşe*> TT. *menteşe*; Ar. *bekere*> TT. *makara*; **Söz İçi:** Far. *segbān*> TT. *seğmen*

b > n:

Söz İçi: Ar. *sibāk+siyāk*> TT. *sinakusiyak*

b > r:

Söz İçi: Far. + Ar. *sebze+-vāt*> TT. *zerzevat*

b > v:

Söz İçi: İbr. *hebhraḥ*> TT. *havra*; Ar. *ṭabl*> TT. *davul*; Far. *nerdubān*> TT. *merdiven*

Turkish Studies

ç > ş:

Söz İçi: Far. *ḥiyār+çenber*> TT. *hıyarşembe*

d > n:

Söz İçi: Far. *pād+zehr*> TT. *panzehir*

d > y:

Söz İçi:Far. *ked+ḥudā*> TT. *kâhya*

d > z:

Söz İçi: Ar. *ḥidmet*> TT. *hizmet*; Ar. + Far. *ḥidmet+-kār*> TT. *hizmetkâr*

ḍ > z:

Söz İçi: Ar. *ḳāḍm+‘asker* > TT. *kazasker*

g > ğ:

Söz İçi: Far. *ciger*> TT. *ciğer*; Far. *eger*> TT. *eğer*; Far. *legen*> TT. *leğen*

g > h:

Söz İçi: Far. *rmg*> TT. *rıh*; Far. *rmg-dān*> TT. *rıhdan*

g > y:

Söz İçi: Far. *legleg*> TT. *leylek*

ğ > ğ

Söz İçi: Ar. *mağrib*> TT. *mağrip*; Ar. *iğbirār*> TT. *iğbirar*; Far. *yağmā*> TT. *yağma*; **Söz**
Sonu: Ar. *tebellūğ*> TT. *tebellüğ*; Ar. *teblmğ*> TT. *tebliğ*; Far. *tmğ*> TT. *tığ*

ğ > h:

Söz İçi: Far. *bāğ-çe*> TT. *bahçe*; Far. *bāğçevān*> TT. *bahçıvan*

k > ğ:

Söz İçi: Far. *ikdiş*> TT. *iğdiş*; T. + Ar. *varsak+-m* > TT. *varsagı*

k > y:

Söz İçi: Ar. *tekye*> TT. *tekke*

ķ > v:

Söz İçi: Ar. *şāķūl*> TT. *şavul*

p > f:

Söz Başı: Far. *pmrūze*> TT. *firuze*

p > m:

Söz İçi: Far. *çerāğ+pā*> TT. *çırakma*

p > v:

Söz İçi: Ar. *kispet*> TT. *kisvet*

Turkish Studies

t > y:

Söz İçi: Ar. *temettuz*> TT. *temeyyüz*

2. 2. 10. SÜREKSİZLEŞME

Süreksizleşme, süreklileşme ses olayının tersi istikametinde gerçekleşen, sürekli ünsüzlerin süreksiz ünsüzlere dönüşmesi olayı olarak tanımlanabilir. Söz konusu ses olayı alıntı sözcükler içerisinde 56 örnekte karşımıza çıkmaktadır. İncelemeye alınan sözcüklerin % 0.62'sinde söz konusu ses olayına rastlanmıştır.

Süreksizleşme olayına örnek olarak şu sözcükler gösterilebilir:

ḍ > d:

Söz Başı: Ar. *ḍarabān*> TT. *daraban*; Ar. *ḍarbe*> TT. *darbe*; Ar. *ḍalālet*> TT. *dalalet*;
Söz İçi: Ar. *arḍiyye*> TT. *ardiye*

f > k:

Söz İçi: Far. *benefşe*> TT. *menekşe*

ġ > g:

Söz İçi: Far. *āġūs*> TT. *aguş*

ġ > k:

Söz İçi: Far. *şāġāl*> TT. *çakal*

h > b:

Söz İçi: Ar. *cumhūr cemā'at*> TT. *cümbür cemaat*

ḥ > k:

Söz Başı: Ar. *ḥinnā'*> TT. *kına*

ḥ > t:

Söz Sonu: Ar. *mesḥ*> TT. *mest*

ḥ > k:

Söz Başı: Far. *ḥarbüz*> TT. *karpuz*; Far. *ḥumbere*> TT. *kumbara*; Ar. *ḥalmfe*> TT. *kalfa*;
Söz İçi: Ar. *çarḥ* +++*felek*> TT. *çarkifelek*; Ar. *maşhara*> TT. *maskara*; Ar. *nuşha*> TT. *muska*;
Söz Sonu: Far. *çarḥ*> TT. *çark*; Ar. *maḥbaḥ*> TT. *mutfak*; Far. *zirnmḥ*> TT. *zırnık*

n > d:

Söz İçi: Ar. *tennūr*> TT. *tandır*; Ar. + Far. *tennūr+nāme*> TT. *tandırname*

s > ç:

Söz Başı: Far. *seltūk*> TT. *çeltik*; Far. *sirmş*> TT. *çiriş*

ş > t:

Söz İçi: Ar. *mişkab*> TT. *matkap*; **Söz Sonu:** Ar. *muḥanneş*> TT. *muhannet*

ş > ç:

Söz Başı: Far. *şürbā*> TT. *çorba*; Far. *şirmş*> TT. *çiriş*; Far. *şagāl*> TT. *çakal*; **Söz Sonu:** Rus. *borş*> TT. *borç*; Far. *pā-pūş*> TT. *pabuç*; Far. *sumterāş*> TT. *suntıraç*

ţ > d:

Söz Başı: Ar. + Far. *ţabl+-bāz*> TT. *davlumbaz*; Ar. *ţabl*> TT. *davul*

z > c:

Söz İçi: Far. *merzengoş*> TT. *mercanköşk*

z > d:

Söz İçi: Far. *bezistān*> TT. *bedesten*; Ar. *ķuraza*> TT. *kurada*

z > t:

Söz Sonu: Far. *kāģi z*> TT. *kağıt*; Ar. *mişħa z*> TT. *masat*

ż > d:

Söz İçi: Ar. *efzal*> TT. *efdal*; Ar. *ħiżr+ilyās*> TT. *hıdırellez*

2. 2. 11. SÜREKLİ ÜNSÜZLER ARASI DEĞİŞME

Çeşitli dilsel sebeplere dayalı olarak sürekli ünsüzlerin birbirlerine değişimi şeklinde gerçekleşen bir ses olayıdır. Sürekli ünsüzler arası değişme, incelenen alıntı sözcükler arasında 2527 kez karşımıza çıkmaktadır. Bu sayı %28.10'luk bir orana tekabül etmektedir.

Sürekliler arası değişme olayına örnek olarak şu sözcükler gösterilebilir:

f > v:

Söz İçi: Ar. *kāfir*> TT. *gavur*; Ar. *ħaffāf*> TT. *kavaf*; Far. *kef-gmr*> TT. *kevgir*

h > n:

Söz İçi: Ar. *şahrnc*> TT. *sarnıç*

h > y:

Söz İçi: Ar. *cihāz*> TT. *çeyiz*; Far. *māh+tāb*> TT. *maytap*

ħ > h:

Söz Başı: Ar. *ħācet*> TT. *hacet*; Ar. *ħabmb*> TT. *habip*; Ar. *ħadms*> TT. *hadis*; **Söz İçi:** Ar. *baħs*> TT. *bahis*; Ar. *aşħāb*> TT. *ashap*; Ar. *iħdās*> TT. *ihdas*; **Söz Sonu:** Ar. *işlāħ*> TT. *ıslah*; Ar. *cenāħ*> TT. *cenah*; Ar. *cerrāħ*> TT. *cerrah*

ħ > l:

Söz İçi: Ar. *ħulķūm*> TT. *lokum*

ħ > y:

Söz İçi: Ar. *şahmfe*> TT. *sayfa*

ħ > f:

Söz İçi: Ar. *ceħūd*> TT. *çiftit*; Far. *sūħte*> TT. *softa*

h > h:

Söz Başı: Far. *h^vāb*> TT. *hab*; Ar. *hademe*> TT. *hademe*; Ar. *haber*> TT. *haber*; **Söz İçi:** Ar. *fehāmet*> TT. *fehāmet*; Far. *çūha*> TT. *çuha*; Far. *gevderm ++hāne*> TT. *güderihane*; **Söz Sonu:** Far. *ferāh*> TT. *ferah*; Ar. *fesh*> TT. *fesih*; Ar. *infisāh*> TT. *infisah*

j > z:

Söz İçi: Far. *pejvend*> TT. *pezevenk*

ķ > ğ:

Söz İçi: Ar. *'aķmde*> TT. *ağda*

l > r:

Söz Sonu: Ar. *'iyāl*> TT. *ayar*

m > n:

Söz İçi: Far. *sumterāş*> TT. *suntıraç*

n > l:

Söz Başı: Ar. *nebbūt*> TT. *lobut*

n > m:

Söz Başı: Far. *nerdubān*> TT. *merdiven*; Ar. *nushā*> TT. *muska*; **Söz İçi:** Far. *hengām*> TT. *hemgam*; Far. *zen+bāre*> TT. *zampara*; **Söz Sonu:** Ar. *tehācun*> TT. *tehacim*

n > r:

Söz İçi: Far. *penc+şenbe*> TT. *perşembe*

r > l:

Söz İçi: Far. *pārseng*> TT. *pelesenk*; Far. *ter-bend*> TT. *tülbent*; Far. *sarbār*> TT. *zelber*; **Söz Sonu:** Far. *kenger*> TT. *kengel*; Far. *mūsmķār*> TT. *miskal*

r > y:

Söz İçi: Far. *bār+gmr*> TT. *beygir*

s > ş:

Söz İçi: Far. *çār-sū*> TT. *çarşı*; T. + Ar. *varsak+ -m*> TT. *varsağı*; **Söz Sonu:**

Far. *pes*> TT. *peş*

s > z:

Söz Sonu: Far. *kerefs*> TT. *kereviz*; Far. *ķurnās*> TT. *kurnaz*

ş > s:

Söz Başı: Ar. *şābūn*> TT. *sabun*; Ar. *şabr*> TT. *sabır*; Ar. *şahmfe*> TT. *sayfa*; **Söz İçi:** Ar. *naşmha*> TT. *nasihat*; Ar. *muşādeme*> TT. *müsademe*; Ar. *mutaşarrif*> TT. *mutasarrif*; **Söz Sonu:** Ar. *muħliş*> TT. *muhlis*; Ar. *muħaşşas*> TT. *muhassas*; Ar. *muħteriş*> TT. *muhteris*

ş > ş:

Söz İçi: Ar. *çāvşmr*> TT. *çavşır*

Turkish Studies

ş > z:

Söz Başı: Ar. *şamğ*> TT. *zamk*; Ar. *şinā'at*> TT. *zanaat*; Ar. *şinā'at+-kār*> TT. *zanaatkār*

ş > s:

Söz İçi: Ar. *āşār*> TT. *asar*; Ar. *ḥayşiyet*> TT. *haysiyet*; Ar. *istişmār*> TT. *istismar*; **Söz Sonu:** Ar. *muşelleş*> TT. *müselles*; Ar. *teşlmiş*> TT. *teslis*

ş > s:

Söz İçi: Ar. *mişhaz*> TT. *masat*

v > f:

Söz İçi: Ar. *şafvet*> TT. *saffet*; Far. *turvende*> TT. *turfanda*

v > l:

Söz Sonu: Far. *zerde+çāv*> TT. *zerdeçal*

y > r:

Söz İçi: Far. *cāme-şüy+ḥāne*> TT. *çamaşırhane*; **Söz Sonu:** Far. *cāme-şüy*> TT. *çamaşır*; Far. *ten-şüy*> TT. *tenesir*

z > s:

Söz Başı: Ar. *za'ferān*> TT. *safran*; **Söz İçi:** Far. + Ar. *ez+kullābm* >TT. *esküllabi*

z > z:

Söz Başı: Ar. *za'fiyyet*> TT. *zafiyyet*; Ar. *za'mf*> TT. *zayıf*; Ar. *zimmen*> TT. *zimmen*; **Söz İçi:** Ar. *beyzīm*> TT. *beyzi*; Ar. *farazā*> TT. *faraza*; Ar. *farziyye*> TT. *faraziye*; **Söz Sonu:** Ar. *ağrāz*> TT. *ağraz*; Ar. *aḥz+ḳabz*> TT. *ahzükabz*

z > s:

Söz Başı: Ar. *zāt+cenb*> TT. *satlıcan*

z > z:

Söz Başı: Ar. *zelml*> TT. *zelil*; Ar. *zihn*> TT. *zihin*; Ar. *zimet*> TT. *zimet*; **Söz İçi:** Ar. *āḥiže*> TT. *ahize*; Far. *guzeşte*> TT. *güzeşte*; Ar. *maḥzūr*> TT. *mahzur*; **Söz Sonu:** Ar. *infāz*> TT. *infaz*; Ar. *me'ḥaz*> TT. *mehaz*; Ar. *menfez*> TT. *menfez*

z > z:

Söz Başı: Ar. *zahmr*> TT. *zahir*; Ar. *zarıf*> TT. *zarif*; Ar. *zulm*> TT. *zulüm*; **Söz İçi:**

Ar. *'azamet*> TT. *azamet*; Ar. *ḥafazanallah*> TT. *hafazanallah*; Ar. *intizām*> TT. *intizam*; **Söz Sonu:** Ar. *ḥāfiž*> TT. *hafız*; Ar. *mḳāz*> TT. *ikaz*; Ar. *lafz*> TT. *lafız*

2. 2. 12. SÜREKSİZ ÜNSÜZLER ARASI DEĞİŞME

Çeşitli dilsel sebeplere dayalı olarak süreksiz ünsüzlerin birbirlerine değişimi şeklinde gerçekleşen bir ses olayıdır. Süreksiz ünsüzler arası değişme, incelenen alıntı sözcükler arasında 1495 kez karşımıza çıkmaktadır. Bu sayı %16.62'lik bir orana tekabül etmektedir.

Süreksizler arası değişme olayına örnek olarak şu sözcükler gösterilebilir:

Turkish Studies

b > d:

Söz İçi: Ar. *ḥabb+leziẓ*> TT. *abdülleziz*

d > c:

Söz İçi: Far. *merdumek*> TT. *mercimek*

d > k:

Söz Sonu: Far. *pejvend*> TT. *pezevenk*

ḍ > d:

Söz İçi: Ar. *faḍla*> TT. *fodla*; Ar. *maḍrūb*> TT. *madrup*; Ar. *mu'dīl*> TT. *mudil*

ḍ > t:

Söz İçi: Ar. *ḍmḵ+nefes*> TT. *tıknefes*

ğ > g:

Söz Başı: Ar. *ḡabāvet*> TT. *gabavet*; Ar. *ḡāfil*> TT. *gafil*; Ar. *ḡaleyān*> TT. *galeyan*; **Söz İçi:** Far. *ergāvān*> TT. *erguvan*; Far. *fiḡān*> TT. *figan*; Moğ. *ḡabirḡa*> TT. *kaburga*; **Söz Sonu:** Ar. *ferāḡ*> T.T: *ferāḡ*; Ar. *sm+murg*> TT. *simurg*

ḡ > k:

Söz Başı:Ar. *ḡābiliyyet*> TT. *kabiliyet*; Moğ. *ḡabirḡa*> TT. *kaburga*; Ar. *ḡadmm*> TT. *kadim*; **Söz İçi:**Ar. *'aḡā'id*> TT. *akait*; Ar. *bāḡḡāl*> TT. *bakkal*; Ar. *darabuḡḡa*> TT. *darbuka*; **Söz Sonu:** Far. *ḡār+ḡāḡ*> TT. *ḡardak*; Ar. *daḡmḡ*> TT. *dakik*; Ar. *ḡarḡ*> TT. *gark*

ḡ > d:

Söz Başı: Far. *ḡūḡm*> TT. *dudu*; **Söz İçi:** Far. *ḡūḡm*> TT. *dudu*

ḡ > t:

Söz Başı: Ar. *ḡabābet*> TT. *tababet*; Ar. *ḡābi'*> TT. *tabi*; Ar. *ḡaḡmn*> TT. *tahin*; **Söz İçi:** Ar. *'aḡālet*> TT. *atalet*; Ar. *aḡlas*> TT. *atlas*; Ar. *baḡn*> TT. *batın*; **Söz Sonu:** Ar. *aḡlāḡ*> TT. *ahlat*; Ar. *basmḡ*> TT. *basit*; Ar. *faḡaḡ*>TT. *fakat*

z > c:

Söz İçi: Ar. *izār*> TT. *car*

2. 2. 13. GÖÇÜŞME

Kelime içindeki komşu veya uzak seslerin yer değiştirmesi olayına denilmektedir. Ünsüzlerin birbiri ile karşılaşmasından doğan telâffuz zorluklarını giderme amacına dayanan bu olay, daha çok /r/ ve /l/ akıcı ünsüzlerinin ve /p/ patlayıcı ünsüzünün en az ikisinin bulunduğu sözcüklerde görülür. Söz içinde birbirini izleyen sesler arasındaki yer değiştirmeye *yakın göçüşme*, birbirinden uzakta kalan seslerin yer değiştirmesine ise, *uzak göçüşme* adı verilir (Korkmaz, 2007: 107; Eker, 2006: 308).

İncelenen alıntı sözcüklerde 10 adet göçüşme örneğine rastlanmıştır. Bu sayı incelemeye alınan alıntı sözcüklerin % 0.11'ine tekabül etmektedir.

Göçüşme olayı ile ilgili aşağıdaki sözcükler örnek gösterilebilir:

Turkish Studies

ah > ha:

Söz Sonu:Far. *cūlāh*> TT. *çulha*

mr > rm:

Söz İçi: Far. + Ar. *emrūd*+*-m*> TT. *armudi*; Far. + Ar. *emrūd*+*-iyye*> TT. *armudiye*; Far. *emrud*> TT. *armut*

nm > mn:

Söz İçi: Far. *nmmten*> TT. *mintan*

ry > yr:

Söz İçi: Far. *çār+yek*> TT. *çeyrek*

rz > zr:

Söz İçi: Far. *harās*> TT. *hızar*

şi > iş:

Söz Başı: Far. *şikenbe*> TT. *işkembe*; Far. *şikence*> TT. *işkence*

tr > rt:

Söz İçi: Far. *şuhter*> TT. *şöhret*

2. 3. DEĞİŞİME UĞRAMAYAN SÖZCÜKLER

Çalışmada incelenen 8991 sözcükten 422'si herhangi bir ses değişimine uğramadan Türkçenin söz varlığı içerisinde yer almaktadır. Kaynak dildeki ses özelliklerini muhafaza ederek Türkçeye giren bu sözcükler özellikle Rusça, Moğolca, Tibetçe, Ermenice ve Japoncadan alınan sözcüklerdir. Ünlü ve ünsüz olaylarına uğrayarak Türkçeye giren sözcüklerde de olduğu gibi değişme olmayan sözcüklerde de Arapça ve Farsça öğeler çoğunluktadır. Fakat bu çoğunluk yalnızca bu dillerden alınan sözcük sayısıyla alâkalıdır. Türkçeye en az değişiklik ile geçen sözcükler Rusçaya ait alıntılardır.

Türkiye Türkçesine herhangi bir ses değişikliğine uğramadan geçen sözcükler % 4.69'luk bir oran teşkil etmektedir. Söz konusu alıntılara örnek olarak şu sözcükler gösterilebilir:

Rus. *razmol*> TT. *razmol*; Erm. *topik*> TT. *topik*; Hint. *peçiç*> TT. *peçiç*

3. SONUÇ

Türkiye Türkçesindeki alıntı sözcüklerin ses bilgisi bakımından incelendiği bu çalışmada Türkçenin tarihî gelişimi ve Türkiye Türkçesi, ses kavramının tanımı ve Türkiye Türkçesinin ses bilimsel özellikleri, alıntı sözcük kavramı ve Türkiye Türkçesinde var olan alıntı sözcüklerin nitelikleri incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışma boyunca yapılan incelemeler sonucunda elde edilen bulgularla ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Türkiye Türkçesi temeli Batı Türkçesine dayanan ve 12. yüzyılın ikinci yarısı ile 13. yüzyılın ilk yarısında oluşmaya başlayan ve 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de metinlerini günümüze kadar takip edebildiğimiz ve özünü Oğuz lehçesinin teşkil ettiği bir dönemdir.

Türkçenin en verimli olarak kullanıldığı bu yazı dili, Türkiye, Irak, Suriye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Batı Trakya, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova'da yaşayan Türklerle

Avrupa'ya, Arap ülkelerine, Amerika ve Avustralya'ya göç eden Türkler tarafından konuşulmaktadır.

Konuşulduğu alan bakımından büyük bir öneme sahip olan Türkiye Türkçesinin bünyesinde çeşitli dillerden öğeler bulundurması yadsınamaz bir gerçektir. Kültürel ve sosyal açıdan etkileşime açık olan Türk milleti tarih boyunca bu özelliğini çeşitli alanlarda ortaya koymuştur. Bu etkileşim kendini Türkiye Türkçesinde de çok açık bir şekilde göstermektedir.

2. Türk Dil Kurumu'nun 2005 yılında hazırlamış olduğu Türkçe Sözlük'ün 10. baskısının temel alındığı bu çalışmada, Türkçe Sözlük'te bulunan toplam 63.818 sözcüğün 15.333 âdetini alıntı sözcüklerin oluşturduğu görülmüştür. Bu sayının ise Türkçe Sözlük'te bulunan sözcüklerin yaklaşık % 24'üne tekabül ettiği tespit edilmiştir.

3. İncelenen 15.333 sözcüğün Arapça (6619), Fransızca (4947), Farsça (1843), İtalyanca (630), İngilizce (512), Yunanca (403), Almanca (84), Latince (78), Rusça (41), İspanyolca (34), Ermenice (23), Slavca (19), Macarca (14), Rumca (13), Moğolca (12), Bulgarca (9), Japonca (8), İbranice (7), Çince (5), Malezyaca (4), Portekizce (4), Norveççe (2), Hintçe (2), Tibetçe (2), Sanskritçe (2), Brezilya Yerel Dilleri (2), Fince (2), Gürcüce (1), Korece (1), Soğdça (1), Afrika Yerel Dilleri (1), Amerika Yerel Dilleri (1), Arnavutça (1), Eskimo Dili (1), Kızıl Derili Dilleri (1) Keltçe (1), Lehçe (1), Malayaca (1) ve Maldivce (1) dillerinden yapılan alıntılar olduğu görülmüştür.

4. Yukarıda sıralanan dillerden yapılan alıntılar Türk diline sosyal hayattaki köklü değişiklikler, din ve medeniyet dairesi değişiklikleri, tercüme faaliyetleri, alfabe değişiklikleri, geri kalmışlık, dil bilinci eksikliği, yabancı dille eğitim ve çok coğrafya değiştirme gibi nedenlerle girmiştir.

5. Çalışmanın kapsamını oluşturan doğu dilleri Arapça, Çince, Ermenice, Farsça, Gürcüce, Hintçe, İbranice, Japonca, Korece, Malezyaca, Moğolca, Rusça, Soğdça ve Tibetçe dillerinden ibarettir. Söz konusu diller Türkçe Sözlük içerisinde 8.991 madde başı sözcük ile temsil edilmekte ve bu sayı da tüm alıntı sözcüklerin yaklaşık % 58.63'ünü teşkil etmektedir.

6. Tespit edilen sözcükler üzerinde yapılan incelemeye göre, alıntı sözcükler Türkçenin ses yapısına uydurulurken, artdamaksıllaşma, öndamaksıllaşma, ünlü daralması, ünlü genişlemesi, ünlü düzleşmesi, ünlü yuvarlaklaşması, ünlü düşmesi, ünlü türemesi ve ünlü kısalması olaylarından ibaret olan ünlü olaylarına; ünsüz aykırılışması, ünsüz benzeşmesi, ötümlülüşme, ötümsüzleşme, ünsüz düşmesi, ünsüz türemesi, ünsüz tekleşmesi, ünsüz ikizleşmesi, süreklileşme, süresizleşme, sürekli ünsüzler arası değişme, süresiz ünsüzler arası değişme ve göçüşme olaylarından ibaret ünsüz olaylarına maruz kalmıştır.

7. Alıntı sözcüklerin Türkçenin ses yapısına uydurulmasında kullanılan ses olaylarına bakıldığında ünlü olaylarında en büyük oranın 6177 örnek ve % 68.70 oranıyla ünlü kısalmasında; ünsüz olaylarında ise 2.528 örnek ve % 28.10 oranıyla sürekli ünsüzler arasında değişme olayında olduğu tespit edilmiştir.

8. Ünlü kısalması olayının alıntı sözcüklerin Türkçenin ses yapısına uydurulmasında bu denli etkin oluşu Türkçenin uzun ünlülere olan tepkisini bir kez daha kanıtlar özellik taşımaktadır. İncelemeye alınan 8.991 sözcüğün 6.177 gibi çok büyük bir kısmı bünyelerinde bulunan uzun ünlülerini kaybederek Türkiye Türkçesinde yer bulmuştur. Bu kısalma sonucu diğer ses olaylarının da etkilendiği söylenebilir. Çünkü bilindiği gibi uzun ünlüler kısalırken sözcükte çeşitli seslik izler bırakmaktadır. Bu seslik izler ünlü ve ünsüz ikizleşmesi, tonlulaşma, artdamaksıllaşma, öndamaksıllaşma, ünlü ve ünsüz türemeleri ve genişlemedir. Söz konusu ses olaylarına uğrayan

sözcüklerin büyük bir çoğunluğunda uzun ünlü varlığından söz etmek mümkündür (Far. *lāf-zen*> TT. *lafazan*; Ar. ‘*aks+şadā*> TT. *aksiseda*).

9. Ünlü kısalması olayından sonra sırasıyla 2.528 örnek ve %28.10 oranıyla sürekli ünsüzler arası değişme, 1495 örnek ve % 16.62 oranıyla süreksizler arası değişme, 1.455 örnek ve % 16.18 oranıyla ünsüz düşmesi, 1086 örnek ve % 12.07 oranıyla ünlü öndamaksillaşması, 839 örnek ve % 9.33 oranıyla ötümsüzleşme, 683 örnek ve % 7.59 oranıyla ünsüz tekleşmesi, 603 örnek ve % 6.70 oranıyla ünlü türemesi, 480 örnek ve % 5.33 oranıyla ünlü artdamasillaşması, 192 örnek ve % 2.13 oranıyla ünlü genişlemesi, 119 örnek ve % 1.32 oranıyla süreklileşme, 108 örnek ve % 1.20 oranıyla ünsüz türemesi, 86 örnek ve % 0.95 oranıyla ünlü daralması, 74 örnek ve % 0.82 oranıyla ünlü düzleşmesi, 69 örnek ve % 0.76 oranıyla ünlü düşmesi, 65 örnek ve % 0.72 oranıyla ünlü yuvarlaklaşması, 56 örnek ve % 0.62 oranıyla süreksizleşme, 44 örnek ve % 0.48 oranıyla ötümlüleşme, 37 örnek ve % 0.41 oranıyla ünsüz benzeşmesi, 10 örnek ve % 0.11 oranıyla göçüşme ve 2 örnek ve % 0.02 oranıyla ünsüz aykırılışması gelmektedir.

10. İncelediğimiz 8.991 sözcüğün 422’si ise herhangi bir ses değişimine uğramadan Türkçeye girmiştir. Söz konusu sözcükler % 4.69’luk bir orana tekabül etmektedir.

11. Yapılan inceleme sonucunda Türkiye Türkçesinin aldığı sözcükleri büyük oranda kendi ses ve şekil özelliklerine göre değiştirdiği tespit edilmiştir. Bu durum Türkçesin yapısının sağlamlığının ve kalıcılığının bir göstergesidir.

Sonuç olarak TDK.’nın 2005 yılında yayınladığı Türkçe Sözlük’ün 10. baskısında bulunan 63.818 sözcük arasından belirlenen toplam 15.333 alıntı sözcüğün coğrafi olarak Doğu dilleri arasında saydığımız 8.991’i ses bilimsel bir incelemeye tabi tutulmuştur. İncelememizde alıntı sözcüklerin Türkçenin ses yapısına uydurulurken en aktif ses olayının ünlü kısalması, en pasif ses olayının da ünsüz aykırılışması olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Doğan. (1977). “Köktürkçeden Bugüne, Türkçede Ödünçlemeler Üzerinde Bir Sözcük İstatistiği Araştırması” **Türk Dili**, No.303. s. 344-347. Ankara.
- AKSAN, Doğan. (2004). **Türkçenin Söz Varlığı**. Ankara. Engin Yayınevi.
- ALKAYA, Ercan. (2008). **Sibirya Tatar Türkçesi**. Ankara. Turkish Studies Publication.
- BURAN, Ahmet. (2008). “Yabancı Diller Karşısında Türkçe” **Makaleler**. (Ed. M. Dursun Erdem) (Yay. Haz. Ercan Alkaya, Süleyman Kaan Yalçın, Murat Şengül) Ankara: Turkish Studies Publication, Series V. s.165-169.
- COŞKUN, Volkan. (2008). **Türkçenin Ses Bilgisi**. İstanbul. IQ Yayınları.
- ECKMANN, János. (1955) **Türkçede D,T ve N Seslerinin Türemesi**, TDAY Belleten 1955. Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EKER, Süer. (2006). **Çağdaş Türk Dili**. Ankara. Grafiker Yayınları.
- GABAİN, A. Von. (2003). **Eski Türkçenin Grameri**. (çev. Mehmet Akalın). Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İLHAN, Nadir. (2007). “Türk Dilinde Ünsüz Düşmesi, Nedenleri, Türleri” **Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu**’nda sunulan bildiri. 25–27 Nisan. Erzurum Atatürk Üniversitesi.
- KARAAĞAÇ, Günay (2009). **Dil, Tarih ve İnsan**. İstanbul. Kesit Yayınları.

-
- KORKMAZ, Zeynep. (2007). **Gramer Terimleri Sözlüğü**. Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TEKİN, Talat. (1995). **Türk Dilinde Birincil Uzun Ünlüler**. Ankara. Simurg Yayınları.
- TÜRK DİL KURUMU. (2005). **Türkçe Sözlük**. Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TÜRK DİL KURUMU. (2008). **Yazım Kılavuzu**. Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TÜRK, Vahit. (2003). “Türkçede Ön Seste Ünlü Düşmesi (Aphaeresis-Aphesis) Örnekleri” **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten C: I-II, S: 44, s. 223-233**.
- ÜSTÜNER, Ahat. (2003). **Türkçede Pekiştirme**. Elazığ. Fırat Üniversitesi Yayınları.
- YALÇIN, Süleyman Kaan. (2010). “Türkçede Artdamaksılışma Olayının Birincil Uzun Ünlülerle İlgisi Üzerine Bir Değerlendirme.” **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/8 Fall 2009 (Prof. Dr. Ahmet Buran Armağanı)**. s. 2340-2357.